

739
L55

Adatok az esztergomi
főszékesegyházi kincstár
történetéhez.

KÜLÖNLENYOMAT
AZ „ESZTERGOM“ 1928. ÉVFOLYAMÁBÓL.

DR. LEPOLD ANTAL.

KÉLIKÖNYV

ESZTERGOM, 1929.
„HUNNIA“ KÖNYVNYOMDAVÁLLALAT NYOMÁSA.

1962

Nihil obstat.

Dr. Joannes Drahos
censor.

No. $\frac{2935.}{1929.}$

Imprimatur

Dr. Stephanus Breyer
Eppus, vic. gen. s.

069.5 (439) Enterpwn

Kutassy János hagyatéka az esztergomi kincstárban

Kutassy János 1577—1592. esztergomi kanonok, 1587—1592. mint kinevezett pécsi püspök megtartja kanonoki stallumát és adminisztrálja az esztergomi érsekséget, 1592—1597. győri püspök, 1597—1601. esztergomi érsek és primás.

Végrendelete az esztergomi káptalan országos levéltárában fekszik. De abban Kutassy nem sorolja föl a káptalanra hagyományozott tárgyait, hanem csak annyit említ, hogy végakarátát közölte Goszthoni Pál püspökkel, aki halála után intézkedni fog.

A kincstár 1610. évi leltárának van egy függeléke, amelynek címe a következő: *Clenodia per Iillum quondam Joannem Kutassy Archieppum Capitulo Strigoniensi legata et data.* (A néhai Kutassy János érsek által az esztergomi káptalannak hagyott és ajándékozott drágaságok). Ebben a jegyzékben szerepel a bizánci békecsóktábla, egy kehely, egy aranyozott ezüst pásztorbot 12 különféle színű cseh kővel diszítve, egy gyöngyös és drágaköves infula, 4 ezüst kandeláber, egy ezüst szenteltviz-tartó, ezüst füstölő, 8 drb drága kazula, antipendium, 3 pár dalmatika, 5 pluviale, 2 tunicella, 3 gremiale, 1 mise-könyv, 1 pontifikale, 3 szőnyeg, 8 flandriai gobelin ószövetségi képekkel.

Egyik miseruháról azt állítja a jegyzék, hogy sz. István ruhájából készült.

A ma meglevő régi miseruhák közül

egyiknek a szövete sem lehet régibb a XV. század első felénél. Ha Kutassy-nak tényleg volt miseruhája sz. István ruhájából, úgy az elveszett. Valószínűleg az akkori biedelem hamis volt.

Egy meglevő miseruha viseli Kutassy-nak címerét. Szövete a XV. század első felében Florenceben készült. Hímzése magyar munka ugyancsak a XV. századból. Szűz Mária, sz. István, sz. László, sz. Imre, sz. Jeromos és szent Adalbert képét adja. Az 1610. évi jegyzék olyan szűk szavakkal írja le az egyes Kutassy-féle miseruhákat, hogy a most meglevő miseruhák közül egyetlen egy sem azonosítható, még a Kutassy címerét viselő sem. Valószínűleg a második helyen említett „casula gemmata ex auro et argento intertexto ornata, albas rosas argenteas habens” azonos a kincstárban Kutassy címerével ellátott miseruhával, ha föltessük, hogy a gyöngyök idővel elvesztek róla. Igen valószínű, hogy a XV. századi gyöngyös miseruhák közül egyik-másik, azonkívül a XV. századi fekete miseruha az aranyhímzésű feszülettel, esetleg a gyöngyös és drágaköves koronázási infula Kutassyé lehetett.

Megvan a kincstárban Kutassy mise-könyve és a pontifikáléja. A misekönyv az 1509—1511 között Velencében nyomott zágrábi misekönyv, amelynek fametszetű fekete képeit magyarországi miniatorok színesen kifestették. Ez a misekönyv

két példányban látható a kincstár vitrinjében. Egyik Kutassy Jánosé volt, a másik Cserebódy Jánosé. Kutassy példányán Telegdy János kalocsai érsek és Kutassy cimere világosan felfismerhető.

A pontifikále 1543-ban a velencei Giunta-féle nyomdában készült. Azonos az Oláh Miklóssal. A vörös bársony kötés előlapján Kutassy ezüst cimere.

Bizonyosra kell vennünk, hogy az esztergomi kincstárnak a Mátyás-kálvária mellett a legértékesebb darabja, a bizánci békecsóktábla, mint Kutassy János ajándéka került a kincstárba. Ezt a műkincset az 1609. és 1610. évből származó leltárak Kutassy halála után 8—9 esztendővel világosan Kutassy ajándékának mondják s eléggé részletesen leírják: „Tabula quadrata argenteis laminis obducta iconibusque Constantini et Helenae ac characteribus graecis signata, in qua particula crucis Dni inserta est. Quae tabula A. D. 1190 est facta.” Későbbi kéz hozzájegyezte: „quae in sex locis mutilata et exesa est.” Mindenesetre téved Kutassy hagyatékának leltározója, mikor azt állítja, hogy a tábla 1190-ben készült, mert az kétségtelenül a XI. századból való bizánci munka. Ugyanabban az időben és ugyanavval a technikával készült, mint a Dukasz császár által I. Gézának adott korona.

De abban nem tévedhetett, hogy a békecsóktáblát Kutassy primás szerezte. Hogyan és honnan szerezte, azt kikutatni nem sikerült.

A hársfalapot, amelyre az aranyozott ezüstlapot rászegezték, barnaszínű palmettás díszű XV. századi olasz damasztiszövet borítja. Kutassy tehát a békecsóktáblát valószínűleg már a mostani falappal együtt birtokolta s semmit nem csináltatott rajta.

Dankó József volt az első, aki észrevette, hogy a kincstárban Kutassy pásztorbotjaként őrzött pásztorbot, amelynek gótikus görbéje a XV. századból, szára a XVI. századból, szárának gombja pedig a XVII. századból való, nem azonos avval a pásztorbottal, amelyet Kutassy hagyott a kápolnának. Kutassy pásztorbotján ötött angyalfejek és. Kutassy ötött cimere volt. A meglevő pásztorboton pedig sem angyalfejeknek, sem a Kutassy-féle cimereknek nyoma nincs.

Két tárgy van a kincstárban, amelyek az 1609. és 1610. leltárakban Kutassy hagyatéka jegyzékében nem említettek, pedig kétségtelenül Kutassy tulajdonai voltak. A szent családot ábrázoló 19 cm széles és 24 cm magas rézlapra festett olajfestmény Kutassy cimerével. A XVI. század végéről olasz mester műve.

Azonkívül egy 1597-ben szövetszövet-plasztikával készült passió-cimer, amely 42,6 cm széles és 54,5 cm magas négy-szögű tokba van mélyítve. Cimer tartók az evangelisták. A pajzsban Krisztus Urunk szenvedésének eszközei és főpapi jelvények vannak. Himzett fekete betűkkel a következő ajánló sorok állnak a cimer alján:

Illssmo ac Rssmo in Christo Patri
Dno Joanni Kutasi, electo Archiepiscopo
Strigoniensi Locique ejusdem comiti
Perpetuo, Primati Hungariae, S. Sedis
Apostolicae Legato nato: Archi-abbati
S. Martini Sacri Montis Pannoniae:
Summo Secretario Cancellario et per
Regnum Hungariae Locumtenenti Hoc
opus summa observantia Dono dedit
Stanislaus Thurzó de Bethlehemfalva,
Comes Perpetuus Terrae Scepusiensis.
Anno 1597.

Szent István, Imre és László esztergomi ereklyetartói

Nagyboldogasszony ünnepén Esztergom város lakossága fényes körmenetben vonul a székesegyházba. A körmenet viszi szent István, Imre és László gótikus monstrancia-alakú, 68 cm. magas ezüst ereklyetartóját, amelyet Scitovszky János primás 1854-ben Bécsben Brix és Anders ötvösüknél rendelt és 1856-ban a székesegyház főszentelése alkalmából a templomnak ajándékozott, miután az ereklyéket 1855. jan. 12-én behelyezte. Legfeljebb a szent korona zománcos mása látható, alatta üveghengerben az aranylemezekkel megerősített Szent István-ereklye — egy csontrészt a koponyából; a középső üveghengerben sz. Imre karereklyéje; az alsó üveghengerben sz. László egész felső karcsontja.

Mint az 1818-ban Nagyszombatban fölvevett kincstári leltárból kitűnik, az ereklyék 1807 óta 1855-ig Görgey Márton esztergomi kanonok és kinevezett rosznyói püspök ereklyetartójában nyugodtak, amely szintén az úrmutatók alakjában ezüstözött rőzből készült s üveg alatt rejtette a három magyar szent ereklyéjét. Ez az ereklyetartó most is megvan a kincstárban, de most sz. Lukács és sz. Máté evangelisták ereklyéi vannak benne. Tetején a vánkosszon nyugvó magyar szent koronaképe van. 1807 előtt sz. László karcsontja és szent Imre csontrésze szent István első vértanú ereklyéjével együtt hegyi-

kristály lapok alatt egy monstrancia-alakú s kereszttel díszített tartóban őriztettek. Ez az ereklyetartó már 1650-ben megvolt s valószínűleg szent István első vértanú ereklyéje számára készült. Sz. László és sz. Imre csontjai nem mindig nyugodtak ebben a tartóban. Az 1850.-i leltárba később bejegyezték, hogy sz. Imre ereklyéjét 1691. szeptember 13-án a Szent István király üres ereklyetartójába, egy gótikus fölírással ellátott régi aranyozott ezüst és karalakú tartóba visszahelyezték, miután sz. István király ereklyéjét már korábban áttették a szent király ezüst szobrába. A szent király ezüst szobrát az 1650. évi leltár említi először. 1635-ben készült.

1553-ban a leltár még csak szent Adalbert ezüst szobráról tud, amelyben ennek a szentnek koponyacsont-ereklyéje volt, de szent István ereklyéjéről azt mondja, hogy aranyozott ezüst karban őriztetik sz. Imre ereklyéjével együtt. Külön megemlíti sz. László aranyozott ezüst karereklyetartóját is. „Brachia duo ex argento deaurato S. Ladislai et SS. Stephani Regis et Emerici Ducis.“

Az 1528-i leltár csak az ereklyéket sorolja föl, de a tartókról nem ad pontos fölvilágosítást.

Tudjuk, hogy a 18. században Tóth László kanonok sz. László ezüst szobrát megcsináltatta. Vajon ereklyéi legalább ideiglenesen voltak-e ebben

a szoborban, azt nem tudjuk. 1773-ban a káptalan új ezüstszobrokat csináltatott Szent Istvánról és szent Adalbert-ről, de ezekbe ereklyét nem tett.

1793-ban a káptalan a király óhajára és a primás parancsára a hadikincstárnak beolvasztás végett nyolc ezüst szobrot átadott. Még pedig Szűz Mária hatalmas szobrát — Révay Pál báró ajándékát, — szent Adalbert új szobrát, amelyet szent Adalbert ünnepének nyolcada alatt Telegdy János mellkeresztjével és Pázmány Péter stólájával szoktak feldíszíteni, Evangelista és Nepomuki szent János szobrai — Galgóczy János ajándékát; Szent István király új szobrát, szent László szobrát — Tóth László kanonok újabb ajándékát; szent Péter és szent Pál ezüst szobrai.

Az ereklyés sz. István és sz. Adalbert szobor, valamint a két karalakú ezüst ereklyetartó csak később, 1809-ben lettek a háború áldozatai.

A ránkmaradt esztergomi leltárokból tehát megállapítható, hogy sz. István és sz. Imre csontjai együtt, szent

László csontjai pedig külön egy-egy karalakú aranyozott ezüst-tartóban voltak. Ezek az ereklyetartók még a gót-stílus idején készültek. 1635-ben sz. István ereklyéjét a sz. István-szoborba helyezték, szent László és sz. Imre csontjait pedig sz. István első vértanú kristály ereklyetartójába tették. 1691-ben sz. Imre ereklyéje visszakerült sz. István üres ősi kartartójába, majd innen ismét a Szent István vértanú kristály-tartójába. Görgey Márton 1807-ben kivette sz. István ereklyéjét a beolvasztásra szánt szoborból, szent Lászlóét és sz. Imréét a sz. István első vértanú tartójából, s mindhárom szent ereklyéit egy általa rendelt monstrancia-alakú tartóba áthelyezte. Innen Scitovszky János 1855-ben áttetette azokat a mai újgótikus ezüst ereklyetartóba.

Szent Adalbert koponyacsontja a hadi célokra följánlott szoborból előbb egy köralakú kristályedénybe került, ahonnan Scitovszky primás 1855-ben áthelyezte a monstrancia-alakú ezüst tartóba (Bécsben készült Brix és Anders cégnél,) amelyben ma látható.

Magyar szent Erzsébet botja

A magyar szentek — szent István, Adalbert, Gallért, Imre, László, a kassai vértanúk csontereklyéi s boldog Margit vezeklőve mellett az esztergomi főszékesegyház kincstárának igen kedves és féltve őrzött kincse magyarországi szent Erzsébetnek botja. Meleg maghatódottsággal néznek a zarándokok a legnagyobb és legtiszteltebb női szentek egyikének, a magyar nők örök büszkeségének és példaképének ereklyéjére. Elgondolják annak az éjszakának borzalmait, amelyen Erzsébet kis fiával és három leányával elhagyta Wartburg várát. Úgy látszik, hogy a száműzött szent özvegy erre a botra támaszkodva tette meg életének megrázó keresztlútját. Pedig a valóság ellentmond a bothoz fűződő gyönyörű legendának.

A bot 122 cm. hosszú s 2 cm. átmérőjű henger. Anyaga fenyőfa. Már a hosszúság s a vékony és törekeny anyag megcáfolja a föltevést, mintha az ereklye valaha vándorbot lett volna. A kincstár 1687. évi leltára, amely 21 évvel Lippay György primás halála után íródott, azt állítja, hogy a botot Lippay György primás (1642—66) ajándékozta a székesegyháznak s Lippay a drága ereklyét III. Ferdinánd királytól (1637—57) kapta. II. vagy III. Ferdinándhoz II. György hesszeni örgróf (1626—61.) ajándékaként juthatott. Még azt is kifejezetten megemlíti az idézett leltár, hogy a bot szent Erzsébet ágyának fájából készült. A bot feje, amely güm-bösgombban végződik és alja aranyba

foglalt. Az aranyon 17. századi gazdag és igen szép beágyazott fekete és fehér zománcos arabeszkek vannak. Azonkívül a boton csavarosan végigfut egy zománcatlan aranyszalag. Az áttört művü gomb aranyfoglatának tetején Hesszen zománcos cimere látható: kék alapon három vörös pólyával hasított, ágaskodó fehér oroszlán. A gümbs gomb alján, de még a hengeres aranyfoglaton olvasható *S. Elisabetha*, majd csavarosan lefelé haladva Andreas II. Hierosolymitani, Hungariae regis et Gertrudis Bojae filia, Ludovici VI. Thuringiae et Hassiae Landgravii conjux, nata anno reparatae Salutis 1207. denata anno 1231. (Szent Erzsébet II. Endre magyar király, Jeruzsálem királya és bajor Gertrud leánya, VI. Lajos Thüringia és Hesszen örgrófjának felesége, született az üdvösség 1207., meghalt 1231. évében.)

Azután a boton csavarosan végigfutó aranyszalagon mindvégig nagy betűkkel olvashatjuk a szent Erzsébettől leszármazó hesszeni örgrófok neveit: Sophia, praedicti Landgravii Ludovici et divae Elisabethae filia, Henrico magnanimo Brabantiae duci in matrimonium elocata + Henricus dux Brabantiae, infans Hassiae + Otto Landgravius Hassiae + Ludovicus I. Landgravius Hassiae + Hermannus Landgravius Hassiae + Ludovicus II. mitis et pacificus, Landgravius Hassiae, in Caesarem anno 1440. electus, imperium magno animo abs se rejecit + Ludo-

vicius III. Hassiae Landgravius + Wilhelmus medius Hassiae Landgravius + Philipus I. Hassiae Landgravius + Georgius I. Hassiae Landgravius, Darmstadi-nae lineae conditor + Ludovicus fidelis, Hassiae Landgravius + Georgius II. Hassiae Landgravius, qui paternae pietatis in Deum nec non fidelitatis et constantiae erga Caesarem et imperium aemulus originem suam per modo laudatas generationes recta serie ad S. Elisabetham refert. (Zsófia, a fent említett Lajos örgróf és szent Erzsébet leánya nagylelkű Henrik brabanti herceg felesége lett. Ennek fia Henrik brabanti herceg és Hessen hercege. Majd ettől a következő sorban származnak a hesszeni örgrófok: *Ottó, I. Lajos, Hermann, szelíd és békeszerető II. Lajos*, aki 1440. császárrá választott, de azt nagylelkűleg elutasította, *III. Lajos, Vilmos, I. Fülöp, I. György* a darmstadti ág megalapítója, *Lajos — a hűséges — II. György*, aki apja méltó vetélytársa a vallásosságban, a császárhoz és a birodalomhoz való kitartó hűségben s aki eredetét a most említett nemzedékeken át egyenes ágon sz. Erzsébetig fölviszi.) II. Györgynél tovább nem megy a nemzedékek fölso-rolása. Tehát a bot, illetve az arany-foglalat II. György (1626—61.) alatt készült. Lajos — a hűséges — és II. György a harmincéves háborúban hű-ségesen kitartottak II. és III. Ferdi-

nánd császár mellett. Azért viselte La-jos a „hűséges“ melléknevet s azért emeli ki II. György a maga hűségétis. II. s III. Ferdinánd és II. György ör-gróf közt őszinte barátság állhatott fenn. A hesszeni örgróf a katolikus Ferdinándoknak aligha szerezhetett na-gyobb örömet, mint szent Erzsébet va-lamely erekljének följánlásával. Csontereklyét nem adhatott. Egyik elődje — a saját vérért megtagadó Fülöp 1539-ben kirabolta ősanjjának, sz. Erzsébetnek gazdag sirját és annak csontjait ólomszekrénybe zárva, ismeret-len helyen eltemette.

Tehát a szent ágyának fájából eszter-gályoztatott egy botot s ezt díszesen aranyba foglaltan császári barátjának adta. Szent Erzsébettől származása a buzgó katolikus II. és III. Ferdinánd előtt kiváló becsülésre számíthatott. Azért a hesszeni örgróf a botra rá-véselte a maga családfáját.

Bár a tárgyi okok és a hitelt ér-demlő történeti följegyzés nem igazol-ják, hogy szent Erzsébet az esztergomi kincstár erekljét vándorbotul használta: mégis kiválóan kedves ez a bot minden magyar katolikusként, mert szent Erzsébet ágyának fájából készült s a nagy magyar szent emléken kívül fölidézi a katolikus egyház érdemes bajaokainak, a Ferdinándoknak, vala-mint zombori Lippay György primás öldött emlékét.

Károly Ambrus primás hagyatéka és az esztergomi kincstár

A győri és a wagrami csata után nagy aggodalmak idején vette az esztergomi főkáptalan Nagyszombatban a hírt, hogy Károly Ambrus főherceg és estei herceg 1809. szept. 2.-án Tatán elhunyt.

Ragyogó remények hiúsultak meg a még nem is 24 éves, kiválóan tehetséges primás halálával, aki rövid másfél éves érseksége alatt nagy energiát mutatott és sok áldozatot hozott a nemesi fölkelés szervezése és az egyházi kormányzás terén. Mélységes gyász borult az esztergomi egyházra, amely akkor súlyos gondokkal küzdött. 1809. június 29.-én tárgyalta a főkáptalan a királyi kancellária átiratát, amelyben újra sürgette az egyház minden aranyának és ezüstjének beszolgáltatását, amely nem okvetlenül szükséges az istentiszteletnél s régiségénél, vagy művészi munkájánál fogva nem érdemli meg a kimé-
letet. Már 1793-ban beszolgáltatott a káptalan 449 márka és 11 uncia (112 kgr.) ezüstöt 8689 forint és 37 kr. értékben. A káptalan hitese becsüse Satzlauer Mátyás nagyszombati ötvös volt. Ennek az ötvösnek neve nyomra vezet, ki az az M. S. nagyszombati mester, aki az esztergomi kincstárnak most meglevő ezüst Szepiőtelen Szűz Mária szobrát 1781-ben készítette. Majdnem biztosra vehetjük, hogy az M. S. mester Mathias Satzlauer. Az 1793. évi jegyzék szerint a megbecsült és elszállított

ezüst tárgyak voltak Sz. Péter, Sz. Pál, Sz. Adalbert és Sz. István nagy szobrai, amelyeket a káptalan oltárdíszül 1773-ban régi szőnyogok árából csináltatott, Révay Pál nagy Mária szobra (1769), Tóth László Szent László szobra (1774), Galgóczy János két szobra — Ev. és Nep. Sz. János szobra — (1778), a Föltámadt Krisztus szobra és 6 nagy gyertyatartó. Visszatartotta akkor a káptalan még Sz. István, Sz. Adalbert, Szűz Mária, sz. Balázs püspök, sz. Borbála, sz. Margit vértanu régi ereklyés szobrai, amelyeknek díszes koronáik is voltak, valamint a két karalakú régi gotikus ereklyetartót. Ezek az ereklyetartók később szintén a h. ború áldozatai lettek. Csak a bennük volt ereklyék maradtak meg, amelyek ma mind más ereklyetartókban őriztetnek. (Kápt. jegyzőkönyv 1793. jún. 5. III. kötet). A kincstár megmaradt része nem volt Nagyszombatban. Már 1797. ápr. 24-én utasítást adott a káptalan a custos-nak, hogy a kincstárt csomagolja be s újabb parancsra kísérje személyesen Garamszentbenedekre.

1797. júl. 16-án a káptalan Bathány primás óhajára lemondott a hadikincstárral szemben minden igényéről s a 8639 f. 37 kr. hadikölcsönkötvényt visszaadta.

1799. a káptalan újra 2000 forint értékű egyházi felszerelést adott a kincstárnak. Még pedig báró Perényi

Károly subcustos 1799. júl. 4-én kelt jegyzéke szerint a Szentlélek ezüstgalambját sugarakkal, egy körmeneti keresztet szárral, 4 kandelábert, 3 pásztorbotot, 3 pacifikálét, 2 csengetyűt, 3 kelyhet paténával, egy kézmosótálat kannával, 3 ezüst keretet, 2 ostyartartót, sok ezüstitörmeléket. Aranyban beszoigáltattak egy 45 cs. aranyat nyomó aranyláncot és 2 arany súlyú gyűrűt.

1805. nov. 17-én Nedeczky prefektus jelenti a káptalannak, hogy a kincstár Szentbenedekre megérkezett és a templomban nyert elhelyezést. Ugyanezen év dec. 4-én a kincstárt Szentbenedekről átvitték Garamszentkeresztre, mert a fraciák Nagyszombatba is bevonultak. Görgey Márton Szentkereszten leltározta a kincstárt s igen sok hiányt állapított meg. Leltárát 1806. okt. 2-án a káptalan kiadta Tarkó Béla és Rudnay Sándor kanonokoknak fölülvizsgálásra, akik a hiányok konstatálása mellett annak a reménynek adtak kifejezést, hogy sok tárgy megkerülhet még, mert bizalmi embereknel is elhelyeztek kincseket, amelyekről most elismervények nincsenek. A hiányzók közt szerepelt Mátyás kálváriája és a békecsóktábla is, amelyek előkerültek.

1809. aug. 24-én a káptalan fölajánlja a található közös ércpénzkészletet s szept. 8-án Alagovich Sándor útján Bécsben újabb aranyat és ezüstöt ad át. Erről a szolgáltatásról leltárunk, vagy elismervényünk nincs. Valószínűleg akkor ajánlották föl a régi ereklyetartókat.

A kir. kancellária folytonos újabb követelésével szemben a káptalan hangoztatja, hogy az istentisztelet méltóságának sérelme nélkül és a műtörténeti kincsek kimélete mellett több aranyat és ezüstöt nem adhat. Hosszabb tárgyalások után 1810. február 10-én Perényi Imre nagyprépost kezéhez kifizet a káptalan hadicélokra 30,000 forint pénzt, 10,000 forintot, mint a visszatartott egyházi kincsek váltását,

10,000 forintot az egyházmegyei templomok arany- és ezüstitárgyainak váltása fejében. Megjegyzendő, hogy a káptalan a háború kezdetétől stallumonként s évenként igen nagy pénzösszeget, több százezer forintot adott a háborúras terményekben legalább ugyanannyit szolgáltatót. Azonkívül meghagyja Ürményi Péternek, hogy jegyezze össze, mit lehetne még természetben átadni. Ápr. 9-én átadták Mária Terézia aranykelyhét, amelyet Esterházy Imre kapott papi jubileuma alkalmából; 2 nagy aranyérmét, amelyet Mária Terézia koronázásakor vertek. (Az Esterházy-féle kehelyről olvasztáskor kisült, hogy nem volt tiszta aranyból. Azért a káptalantól utólag még 35 császári aranyat követeltek).

Ezüstben még beszoigáltattak 6 gyertyatartót, a Szentháromság szobrát, amely Batthyány primás gyönyörű művi ajándéka volt; 4 körmeneti botot, amelyeken az evangélisták képei voltak; egy szenteltvíztartót, Batthyány primás nagy körmeneti keresztjét, 3 kelyhet paténával és 3 kisebb plakettet.

A napóleoni háborúk által kifosztott esztergomi kincstárra nagy kárpótlás volt Károly Ambrus gazdag egyházi felszerelésének megszerzése. Ezt a felszerelést még a primás küldötte a Tiszántúlra, hogy a francia hadak elől mentse. Bizalmi emberei a kincsekkel egészen Temesvárig menekültek. Csak a fegyverszünet után s a primás halála után érkeztek Budára, ahol átadták a királyi hagyatéki biztosnak, aki 1809. október 13-án leltár mellett kézbesítette Alagovich kanonoknak, a káptalan megbízottjának. A készletben volt: 10 drb. miseruha (3 viola, 1 fekete, 1 zöld, 1 többszínű, 2 fehér, 2 vörös), 4 ornátus. Az egyik aranybrokátszövetből készült s Louis XVI. stílusban buzakalász, buzavirág és szőlődiisszel van hímézve. Kazulából, 3 pluváléból, 4 dalmatikából, 3 infulából, gremiáléből, 5 stólaból, 4 manipulusból, 2 vélumból áll.

Egy fekete bársonyból való ornátus aranszegélyekkel (1 kazula, 1 pluviale, 1 infula és gremiale). Arannyal átszőtt egy viola és egy hamuszínű selyemornátus kazulával és p'uvialával, gremiálával és infulával.

Azonkívül a hagyatékban volt 5 selyem vélum, 2 külön fehér himzett infula, 4 tunicella, két csipkés alba, 2 csipkés karing, sok egyéb egyházi fehérnemű, 1 pontificale, 2 missale, 2 canon missae, 1 aranyozott ezüst monstrancia, aranyozott ezüst kehely és ciborium, egy drágakövekkel kirakott és trébelt művű nagy aranyozott ezüst kehely ugyanolyan művű tálcával és két ampolnával.

A Károly Ambrus-féle miseruhákból ma már csak egy zöldés két fehér kazula azonkívül az aranszövetű nagy ornátus, egy palást híján a violaszínű ornátus egy kazulával, palástartal és 1 infulával, azonkívül még külön egy fekete és egy fehér infula ismerhető föl. Ezek a ruhák mind az úgynevezett Louis XVI. vagy Josefinus stílusban Károly Ambrus idejében készültek. Egy hamuszínű Mária Terézia-kori rokokó palást valószínűleg színtén Károly Ambrus tulajdona volt, de nem az ő idejében készült. Csodálatos remeke a textil művészetnek. A kincstári miseruhák egyik legszebb darabja.

Eltűnt Károly Ambrus egyik ezüstkelyhe és az ezüstcibórium. Ezek már 1818-ban sem voltak meg. A káptalan szegény templomoknak ajándékozta, mert egyszerűbbek voltak.

Megőrizte azonban a káptalan Károly Ambrus monstranciáját és a diszkelyhét a tálcával és az ampolnákkal.

Az aranyozott ezüst monstranciát 1781-ben Bécsben P. S. mester készítette rokokó stílusban. Lábát négy építészeti borda négy részre osztja, benők trébelt kartus virággal és szőlővel. A szártól a dícsugaras szentségtartóhoz

két szárnyas angyalfej közvetíti az átmenetet. Az előlő oldal tetején kereszt, alatta baldachinban az Atyaisten alakja, a szentségtartó két oldalán két trédő angyal, lent pedig a Szentlélek galambja. Magassága 68 cm.

Károly Ambrus legszebb kincse az aranyozott ezüst díszkehely, a tálca és két ampolna barok-stílusban trébelt jeletetekkel, igen sok gyémánttal, rubinttal, smaraggdal, szafírral, gyönggyel, topázsal és türkisszel kirakva. Augsburgi munka, J. J. Vogelhund mestertől 1717-ből. A kehely magassága 29 cm. talpátm. 19.4 cm. kupaátm. 10.5 cm. A ptena aranyozott ezüsből ujjabb munka. Peremén körben Krisztusfej. Látható rajta a Diana fejes bélyeg és Anders ötvösjegye. Bevésve gót betűs körirat: Agnus Dei, qui tollis peccata mundi, Dona nobis pacem, azonkívül gótíves és leveles körben az Isten Báránya.

A kehelyhez hasonló művű tálca hossza 32.8 cm., szélessége 26.8 cm. A kannácskák magassága 13.8 cm., talpátmérete 6.1 cm. Mindhárom darabon az augsburgi bélyeg és J. J. Vogelhund ötvösjegye 1717-ből.

Károly Ambrus emléket hirdeti az esztergomi székesegyház Sz. István kápolnájában a hatalmas és művészi márvány siremlék, amely első látásra a nagy Canova mestert juttatja eszünkbe, mert az emlék csodálatosan hasonlít Canova műveire. Sötétszürke márvány piramis előtt fehérmárvány koporsó, amelynek fedelét megnyitotta és Károly Ambrust ébreszti egy angyal. A föltámadásra hívó angyal után siet egy másik angyal.

A koporsó márványtalapzatán a Habsburg és az Este-imer, valamint az aranybetűs írás, amely szerint az emléket a primás testvérei emeltették.

Eredetileg Pozsonyban kívánták a siremlékét föllálatani. Miután azonban Ferenc király igen óhajtotta a primások visszatérését Esztergomba, kedves

unokatestvérét Esztergomban temettette el. Így a siremlék is Esztergomba került. Giuseppe Pisani szobrász, a modenai képzőművészeti akadémia igazgatója, Canova tanítványa faragta kararaimárványból. Az esztergomi káptalan 1818. márc. 14-én tartott ülésében olvasta Ferdinand modenai herceg levelét, amelyben az Ferenc királyra hivatkozva a káptalan anyagi hozzájárulását kéri a siremlék költségeihez. A káptalan 10.000 forintot szavazott meg.

Várday Pál, Oláh Miklós és Verancsics Antal primások emléke a kincstárban

Várday Pál primás (1526—1549) a mohácsi csatában elesett Szalkay László utóda. Az ő idejéből a kincstárról két leltár maradt ránk. Az egyik 1528-ban készült. A másiknak évszáma nem ismeretes. Címe: *Regestrum super res tantiam rerum Ecclesiae Strigoniensis in Castro Drégel depositarum*, vagyis: az esztergomi egyház megmaradt és Drégely várában elhelyezett tárgyainak jegyzéke. Tehát a jegyzéket már akkor írták, mikor az egyházi kincseket a török veszedelem elől Esztergomból elvitték és három ládában a drégelyi várban biztonságba helyezték. Drégelyből a kincsek Nagyszombatba kerültek, ahol a székesegyház jellegével fölruházott szent Miklós templomban őrizték.

1528-ban a székesegyháznak még csak két monstranciája volt. Egy nagyobb, diszesebb és zománcokkal ékes egy kisebb és egyszerűbb a közönséges használatra. Várday Pál még egy úrmutatót ajándékozott az egyháznak s ez az úrmutató fennmaradt napjainkig. Dankó József „Történelmi, műirodalmi és okmánytári részletek” c. 1880-ban megjelent művében leírja és fényképét is közli. Az 1553. évi leltár szerint Várday Pál úrmutatóját az úrnapi körmenet alkalmával használták. Aranyozott ezüstből készült gót torony-szerű baldachinos építmény fiálékkal, keresztrózsákkal és szobrocskákkal.

Fent oszlopon álló Krisztus kehellyel kezében, alatta kerek kis kápolna négy fülkájében egy-egy szobrocška, alább külön még a b. Sűz és ker. sz. János öntött szobra. A kerek és levélindás dísszel keretelt szentégház négyzetes száron áll.

Négyzetes szára, gerezdes gombja és nyolckarélyos talpa 1634-ből, Pázmány idjéből való munka, de a gótikus toronyépület a XV. századi magyar (valószínűleg nagyszombeni) ötvösművészet remeke. Várday Páltól az 1553. évi leltár még két kandelábert, az 1610. évi leltár pedig egy kézmosótálat kannával említ, amely tárgyak ma már nincsenek meg.

Oláh Miklós (1553—1568.) 1553-ban új leltárt készíttetett a kincstárról. 1566. máj. 26-án a kincstárnak nevezetesebb darabjait sajátkezűleg aláírt jegyzék szerint a pozsonyi társas-káptalan őrizetére bízta. Nemcsak a rézi anyag őrzésére volt kiváló gondja, hanem a Németalföldön fejlődött műzslése újabb műkincsek rendelésére is ösztönözte. 1530-ban II. Lajos özvegyét, Mária királynét Németalföldre kísértte s a művészetek hazájában, a műszerető és a műhímzést személyesen is gyakorló királyné mellett különösen a hímzést, a flandriai csipkéket és a szőnyeget kedvelte meg. Az 1594, 1609. és 1610. évi leltárak szerint az esztergomi egyháznak diszes, vörös miseruhát,

aranyrojtos díszinfulát, csipkéket, 14 drb zöldszínű drága szőnyeget, amelyeken a cimere volt látható, gazdagon himzett bursával bevont drága ostyataratót (viaticum), 2 himzett és 1 gyöngyös corporálét, aranykelyhet, gyöngyökkel kirakott arany mellkeresztet, egy keresztet, ampolnákat, nagy pergamenre írott misekönyvet, írott pontifikálét, egy írott agenda-riust (rituale) és egy nyomtatott pontificálét hagyott. Azonkívül találtak a hagyatékát tartalmazó ládában egy régi pásztorbotot, amelynek tetején Szűz Mária szobra törött. Ma a kincstárban már csak egy miseingesipkét, egy 1543-ban nyomott misekönyvet mutatnak, mint Oláh Miklós ajándékát. Lehet, hogy a meglevő régi infulák és miseruhák közt valamelyik Oláh Miklósé volt, de a leltárak szűkszavúsága miatt s a hagyomány megszakadása folytán ma már Oláh Miklós infuláját és miseruháját nem ismerjük föl.

Az Oláh-féle miseinget (4·10 cm. hosszú és 64 cm. széles) Dankó József (L. idézett művében a XLII. képet) az 1609. leltár alapján tulajdonítja Oláh Miklósnak. Sajnos, az a brabanti csipkés miseing, amelyet az 1609. évi leltározó leír, nem lehet azonos azzal, amelyet Dankó Oláh miseingének tart, mert ennek csipkéje a legelső csipkeszakértők egyhangú véleménye szerint nem régibb a 17. század végénél. Az igazi Oláh-féle miseing tehát már elpusztult.

A XVIII. század leltárai nem tudnak Oláh-féle miseingről. Például a Barkóczy-féle és különösen az 1791-es leltár igen alaposak, Jordánszky Elek 1818-as leltára pedig műtörténeti érzékkel készült, de Oláh-féle miseingről vagy csipkéről nem beszélnek.

Az Oláh-féle ősnymtatvány, az 1543-ban a velencei Giunta-testvérek-nél nyomtatott pontificále vörös bársony fedelén Oláh Miklósnak aranyozott ezüst cimere van, az egyik lap belső oldalán pedig ugyancsak Oláh Miklós nagy fes-

tett cimere található. Ez tehát kétségtelenül Oláh Miklósé volt s az utódai használták Pázmányig, aki a tintával írt följegyzés szerint véglegesen a székesegyháznak engedte át.

A régi művű pásztorbot, amelyet Oláh hagyatékában találtak, kétségtelenül a székesegyház kincstárában ma is meglevő gótikus pásztorbot, amelynek görbéjében a gyermek Jézust karjain tartó Szűz Máriának félhaldon álló és sugaras szobrocskája áll. Ez a pásztorbot már az 1528. leltárban részletes leírást kapott. Tehát Oláh előtt már a templomé volt. De a mostani szára Oláh idejéből származik. Oláh a régi pásztorbotot használatba vette s új szarát csináltatott hozzá. Így ez az értékes régi tárgy az ő hagyatékával együtt került vissza a templomba. Néhány smaragddal ékített ezüst boglárt csak a 17. század folyamán alkalmaztak a gót rész függélyes vonalába. Szűz Mária szobrocskája az 1610. leltár szerint Oláh halálakor le volt törve. A szobrocskát durva munkával, vasdróttal erősítették később a hajlított rész levéldíszben végződő csúcsához.

Ezryébként a pásztorbot gótikus felső része a XV. század második feléből magyar munka.

Verancsics Antal (1569—1573.) után maradt a kincstárnak 1 fehér és 2 vörös miseruha, 3 drb díszes antipendium (1610. leltár). Dankó József (i. m. 23. l.) azt állítja: „Verancsics egy vörös miseruhája sz. Adalbert, György, Márton, Magdolna és a keresztrefeszített Üdvözítő alakjaival gyönyörűen díszítve napjainkig megmaradt.” Teljesen érthetetlen, Dankó hogyan jutott e megállapításra. Ilyen kazulát Dankó a kincstárban nem láthatott s így a leltárak sem ismernek.

Régi kazula a keresztrefeszített Krisztussal csak négy van a kincstárban; egy vörös, egy zöld, egy fekete és egy viola. A feketén a keresztén kívül egyéb dísz nincs. A violán két apostol,

Szűz Mária, sz. János és Magdolna; a zölden sz. Péter, sz. Pál, Magdolna, sz. Mária és sz. János; a vörösen a Szentháromság, két angyal, sz. Adalbert és sz. György. Ez utóbbin elmosódott címer is látható, amelyen még egy kulcsot tartó kar fölismerhető. Tehát ez a címer nem lehet Verancsicsé, akinek öt pajzsmezős címerében a két oldalpajzsban három-három liliom van, a többi mező üres.

Egyébként az 1610. leltár tanúsítja, hogy Verancsics címeres vörös kazuláját elajándékozták, a másik vörös kazulának a keresztje pedig egyszerű volt minden himzett dísz nélkül.

Bírmennyire örvedetes volna, ha a nagy Verancics egyik miseruháját bírnók, a rendelkezésre álló történeti adatok ezt nem igazolják.

Szelepcsényi György primás kincsei.

Szelepcsényi végigjárta az esztergomi káptalan méltóságait; földvári, pilisi és bozói apát volt; a csanádi, pécsi, egri püspökség és a kaloccai érsekség betöltése után esztergomi érsek és primás lett 1666-ban. Meghalt 1685-ben a morvaországi Letovice-ben s Máriacelliben temették. Jól jövedelmező javadalmaiból nagy vagyont szerzett. A művészeteket nemcsak szerette, hanem művelte is. Római theologus korában Lugo kardinális előtt tartott disputációját kiadta s abban közölte a saját kezével rajzolt Pázmány-a.cképet.

Egész életében az esztergomi templom és vár ujjaépítésére gondolt. Azért gyűjtötte vagyonát és az egyházi kincseket. 1683-ban a főlzabadió háború költségeire 493.000 forintot készpénzben, igen sok ezüstöt, 267.000 forintot terményben és ingatlanban áldozott. Végrendeleletében kifejezi azt a reményét, hogy a király visszaadja majd szerencsésebb időben ezt az összeget az esztergomi egyháznak. De reményében csalódott. A hadikincstár örökre elnyelte szédületes vagyonát és a pénzverésre följánlott ezüstöt. Sőt az idők viszontagságai az esztergomi egyháznak hagyott egyéb drágaságait is eltűntették. Egy hatalmas úrmutatót, 2 kelyhet, egy aranykeresztet, 5 miseruhát, 8 gobelint, 4 ezüstképet, egy drága aranyserleget, aranyórát s több kisebb tárgyat testált az esztergomi egyháznak. Ma már csak a híres aranyfeszület — a királyi csókkereszt, a cso-

dás arany koronázási kehely, a Bosnyák püspöktől vásárolt kelyhe, egy monstrancia és egy aranyhimzésű fehér miseruha van meg. Azonkívül a koronázási eskükeresztben és a koronázási miserubán megtalálhatók Szelepcsényi mellkeresztjeinek gyöngyei, gyémántjai, amelyeket Batthyány primás rendeletére Keglevich Miklós gróf nagypóstopost 1790-ben tétetett át.

Szelepcsényi György 7 drb aranygyűrűjét, amelyek közül 4 drb gyémánttal volt díszítve (2 egyenkint 1000 tallért, egy 300 tallért, egy 400 tallért ért), kettő drb rubinköves (egyik 100 tallért, a másik 100 forintot ért), egy drb zafirköves volt (50 forintot ért), az esztergomi káptalan 1688-ban elzálogosította Kollonics Lipót kaloccai érseknél, aki Bécsben 1100 forintot kifizetett Valentin Valloth bécsi udvari ötvösnek az esztergomi káptalan által a nagyszombati székesegyháznak rendelt nagy ezüst oltárkeresztért és 6 drb nagy ezüst gyertyatartóért. Valentin Valloth a keresztet és a gyertyatartókat Augsburgban készítette, tehát nem mestere azoknak, hanem csak közvetítő szerepet játszott. A nagy ezüst kereszt most is megvan az esztergomi kincstárban, a hat gyertyatartót azonban 1793-ban pénzverés céljából a királyi kamarának adta a káptalan. Tehát a ma is meglevő nagy ezüst oltárkereszt Szelepcsényi gyűrűinek árából készült s így az ő emlékét is őrzi.

Az oltárkereszt és a 6 gyertyatartó

munkája került 1100 forintba. Az ezüstanyagot a káptalan szolgáltatta. Atidott ugyanis Valloth ékszerésznek 12 kisebb gyertyatartót beolvasztás végett. Ezek mind szép művű régi gyertyatartók voltak, amelyeknek beolvasztása műtörténeti szempontból nagyon sajnálatos. Kettőt a Berényi-család ajándékozott az egyháznak. Négyes lábaik teknősbékákon nyugodtak.

Négy gyertyatartó Kutassy János primás hagyatékából származott. Kettő az az 1600. évszámot és Kutassy címerét, kettő pedig az 1593. évszámot viselte. A többi négy gyertyatartó eredete ismeretlen volt már akkor, mikor az 1687. évi leltírat készítették.

Kollonics Lipót 1696-ban elfoglalta az esztergomi érseki széket. Trónfoglalása emlékére a nála elzálogosított 7 drb Szelepcsényi-féle gyűrűből 4 drbot visszaajándékozott a székesegyháznak. De amikor a káptalan a Nagyszombat városával szemben fennálló adósságának törlesztésére Kollonicstól újból 2000 forint kölcsönt kért, akkor Kollonics a négy visszaajándékozott gyűrűből hármat ismét visszavett zálogként azzal az ígérettel, hogy amennyiben drágábban értékesíti, mint 2000 forintért, akkor a felárat az egyháznak visszaadja. (L. Illés István jelentését a káptalannak 1703-ból. Kápt. M. leltár.)

Szelepcsényi négy mellkeresztjét a káptalan 1790-ben a királyi eskükereszt és a koronázási miseruha restaurálására, valamint egy új ezüst baldachinum készítésére fordította. A mellkeresztekről nagy és kisebb gyöngyöket, gyémántokat, ametiszteket, zafirokat, rubinokat és egyéb drágaköveket levettek a királyi eskükeresztre, illetve a koronázási kazulára és infulára applikálták. A megmaradt anyagot pedig munkadíj fejében adták az ékszerésznek. Az ezüst baldachinum igen sok régi ezüstartárgyat s egyéb kincseket is elnyelt.

Az 1791. leltár, amely Forgách Pál Liber Custodialis-ában foglaltatik, egy széljegyzete azt mondja, hogy a koronázási miseruhát 1790-ben két régi kazula fölhasználásával állították össze.

Szelepcsényi aranykelyhének patenáját megnagyobbították a mellkeresztek láncainak anyagából, hogy az így megnagyobbodott patenát az olajszentelésnél, mint nagy táányért használhassák.

Bár Szelepcsényi emlékét a kincstárban ma már kevés tárgy örökíti meg, a nagy mecénást mégis méltón főisméri a kincstár látogatója, mert Szelepcsényi tárgyai úgy nemcsak anyaguknál, mint művészi kivitelekénél fogva elsőrangúak. Esztergomon kívül Mária-Zell, Nyitra, Pozsony és Szepeshely nyújtanak fogaimat Szelepcsényi pazar alkotatkságéről. A híres nyitrai Evangéliarium Szelepcsényi ajándéka.

Szelepcsényi tömör aranyból öntött, domborművekkel, cizelálással, poncolással, zománccal és drágakövekkel disztett kelyhét, amely 21.2 cm. magas, a talpnál 15.2 cm. a csészénél 9.2 cm. átméretű, fiatalabb korában készíttette magyar ötvössel, tehát a XVII. század első felében késő renaissance-stilben. Mikor 1667-ben evvel a kehellyel mondta a szentmisét Caudia Felicitas királyné koronázásakor: a kehelyre rávésette ennek emlékét, festett zománccal rátette érseki címerét s a kelyhet, mint koronázási klenódiumot az esztergomi egyháznak ajándékozta. A leheletszerű finom vésések, a pompásan plasztikus domborművek, a tökéletes zománc, a szellemesen applikált gyémántok és rubinok a kelyhet a magyar művészet legszebb emlékei közé sorozzák.

Sokkal egyszerűbb az 1636-ban Nagyszombatban készült aranyozott ezüst kehely, amelyet Szelepcsényi magyarbéli Bosnyák István nyitrai püspök hagyatékából vett s a saját címerét 1671-ben rávésette. 21.2 cm. magas. Bár re-

naissance-stílus, a talp elrendezésében a gótikus hatkariélyt megtartotta.

94,5 cm. magas, aranyozott ezüst *úrmutatója* már a XVII. század második felében készült Augsburgban korabaro-k-stilben. A nyolckarélyos nyújtott talp csigás és kagylós díszítésű. Boltozatos lábán gránátokkal és türkizekkel övezett négy ovális medaillonban piros festett zománclapoc-kák a Golgotát, az utolsó vrcsorát, az Olajfák hegyét és a keresztút egyéb jeleneteit ábrázolják. Szárként kiterjesztett szárnyú angyal tartja az akantuszlevelekkel övezett szivalakú szentségfartót. A keresztben végződő monstrancia homloklapján az Atyaisten, a Szentlélek, Mária, sz. József, töviskoszorú közt a fiait tápláló pelikán trébelt domborképei, valamint négy piros zománc medaillonban az evangélisták jelképei láthatók. A félholdas lunulát angyal tartja. A régi leltarak Szelepcsényi úrmutatóját sokszor összetévesztik Pázmány Péter monstranciájával, amelynek szintén angyalalakú szára volt, de lábazata ébenfából készült.

A címer körirata szerint a csodás

aranyfeszületet, amelyet a templomba lépő magyar királynak csókra nyújtának s amely a koronázási klenodiumok egyike, 1667-ben készíttette Szelepcsényi. Tömör aranyból öntött. Magassága 29,5 cm. A hosszúkás, késő renaissance-jellegű, négyágú, csigás díszű akantuszleveles és két smaragddal ékített talapzaton angyal tartja Szelepcsényi festett zománc címerét. A feszület tövében két zománccal borított angyal ül. A nagy szafirokkal és gyöngyökkel díszített, helyenkint piros-kék zománcos és faerezetű keresztben a hússzínű zománccal borított Krisztus függ. A feszület az ötvös-művészet egyik legcsodáltabb remeke. Valószínűleg augsburgi munka.

Szelepcsényi ezüstbrokát *miseruháját*, amely gazdag korabaro aranyhímzéssel van ellátva, Simor János megújíttatta s használhatóvá tette, ami a miseruha hátsó részének alján túlságosan nagy himzett betűkben olvasható. A miseruha Bakócz Tamás, Kutassy János, Forgách Ferenc és Pázmány Péter ruháival együtt a kincstár oldalfalának végén álló üvegszekrényben látható.

Batthyány József primás emléke a kincstárban.

Batthyány József gróf primás végigszenvedte a sekrestyéskirálynak — II. Józsefnek — kinos uralkodását, aki a temp'omi folszerelések egyszerűsítését sürgette. A különben bőkezű főpásztor II. József idején nem szerezhett olyan ötvöstárgyakat vagy egyházi ruhákat, amelyek emlékezetét megörökítették volna. II. Lipót trónraléptekor lázasan készült a koronázásra, amelyet a nemzet annál fényesebben akart megünnepelni, hogy tüntessen II. József rossz emléke ellen, aki nem koronáztatta meg magát. Batthyány megújította a koronázási miseruhát és az infulát; újabb gyöngyöket, gyémántokat és drágaköveket helyezettett a királyi eskükeresztre, amelyeket Szelencsényi György mellkeresztjeiről vétetett le.

Aranyos lószerszámot és nyerget csináltatott piros lótakaróval. Ezt a folszerelést az 1791. leltár utólagos jegyzetei szerint 1791-ben a székesegyháznak ajándékozta egy aranszegélyű vörös asztalterítővel együtt. Azonkívül a főkáptalan jegyzőkönyvének 1798. jun. 17-én kelt adata szerint a székesegyháznak küldött „perlegantis operis phrygii casulam, pluviale, infulam et duas stolas auro et argento, multo graves, quas ad coronationem Viennae fieri curavit.”

1799. jan. 19-én még egy infulát adott a templomnak. Az ezüstbrokát a

gazdag, erősen kidomborodó aranyhímzéssel díszített kazula, pluviale és a két infula napjainkig fennmaradt a székesegyház kincstárában. A pluviale a koronázási kincsek közé számít, mert Batthyány óta ezt a palástot öltik magukra a primások, mikor a koronázáskor a már megkoronázott királytól a szabadban az esküt kiveszik.

Batthyány még életében — 1797-ben — székesegyházában elhelyeztette a Szentháromság ezüst szobrát „statuam SS. Trinitatis aureo-argenteam mirae elegantiae” mint a kincstár akkori leltára mondja.

A káptalan 1799. október 28-án vette át az október 23-án elhunyt Batthyány primás hagyatékát. A káptalani jegyzőkönyv és a leltár szerint a primás hagyatékában volt: egy 6 kilós tiszta ezüst processiók kereszt, aranyozott ezüst ampolnak tálcával és egy csengetyűvel, aranyozott ezüst gyertyatartó a főpapi misénél használatos bugia számára, hat gyémántos palliumtű, egy ezüstkanál és edények az olajszenteléshez, aranyozott ezüst szenteltvíztartó hintővel.

Tudjuk, hogy Batthyány halála után 11 évvel a Szentháromság szobrát, a 6 kilós érseki keresztet, az ezüst mosdótálat a kannával a káptalan 1810. április 10-én Ürményi Péter h. örkanonok ajánlata alapján a pozsonyi, fémgűjtő hivatalnak adta át, hogy

pénzverés céljából beolvasztassanak.

A kincstárban ma is megvan az ovális tál a két ampolnával és a csengetyűvel, valamint a szenteltviztartó a hintővel.

A tál és a kannák felülete sima, csak itt-ott poncolt. Vésott csigás és fonadékos dísz élénkíti. A kannák helyét jelző korongokban a tálca alján IHS és Mária monogram van trébelve. Bécsi hitelesítő bélyeg 1713-ból és ZAS mesterjegy látható rajtuk. A tálca hossza 35·6 cm. szélessége 24·5 cm. A kannák magassága 14·8, a csengőé 7·8 cm.

A szenteltviztartó aranyozott ezüsből készült, öblös, renaissance-jelleű trébelt csigás dísz gyümölcs-kötegeket fog közre. Kihajló pereme recés. Rajta kengyeles fogantyú. Sugarasan díszített fenekén ausburgi bélyeg és mesterjegy.

1605—10 körül készült ausburgi munka.

Az esztergomi és budapesti primási palotákban igen sok értékes bútor van, amely Batthyány primásnak pozsonyi palotájából származik. Számos kép is maradt utána: nevezetesen Mária Terézia, Lóth. Ferenc, II. József, II. Lipót, Mária Krisztina, Albert szász herceg nagy olajfestményű arcképei, amelyek a keresztény múzeumban láthatók. Megőrizték bibornoki kalapját is.

Végül hatalmas kőcimer maradt utána a Keresztény Múzeum kőtárában.

Emléke leginkább az érseki levéltárban él, amelyet rendeztetett és igen gazdag kéziratgyűjteménnyel növelt. Levéltárának jelentékeny anyaga most a főszékesegyházi könyvtárban őrzetik.

Forgách Ferenc, Pázmány Péter és Lósy Imre kincsei

Forgách Ferenc (1607—1615) pri-
más neve a magyar művészettörténelem-
ben összenőtt csodálatos reneszánsz-
stíliú aranykelyhével. Ennek a híres
műdarabnak a megrendelője az eszter-
gomi kincstárnak csak két jelentékte-
lenebb ötvösművet hagyott: egy ara-
nyozott ezüst pacificálét, amelyen a
megfeszített Krisztus képén kívül a
négy evangélista képe volt, azonkívül
ezüsthől a családi címerét. Mindkét da-
rabnak nyoma veszett.

Az 1610. leltár végén, mint később
följegyzett földalékokat olvassuk Forgách
Ferenc egyházi ruháinak jegyzékét,
amelyek hagyatékából az esztergomi
székesegyháznak jutottak. Ebben a pá-
ratlanul gazdag készletben volt 3 pu-
viale, 17 kazula a hozzávalókkal, 4
dalmatika, 10 unicella, 3 alba, 6 an-
tipendium, főpapi cipők, szőnyegek, di-
szes oltárterítők és korporale-aljak, váll-
kendők, velumok, gremiálék, humerálék.

Ma már egyetlen zöldszerű miseruha
van a kincstárban Forgách Ferencről.
A sima zöldselyem miseruha egyetlen
disze a himzett Forgách címer.

Mikor Forgách Ferenc a primási
széket elfoglalta, a kincstár számüze-
tésben volt. Az esztergomi főkáptalan
még 1605-ben O. műtzbe szállította
Bocskay István hadai elől. 1607-ben
visszahozta Nagyszombatba s 1608-ban
új leltárt készített, amelyből megtud-
juk, hogy az olomúzi székesegyház az

ideiglenes szállásért egy püspöksüveget
és egy pástorbótot kapott a kinc-
stártól.

Pázmány Péter (1616—1637) alatt
1619-ben a kincstár ismét vándorútra
kelt. Pázmány a Jézus-társaság grázi
rendházát jelölte meg, mint megbízható
letéti helyet. Sennyey István eszter-
gomi kanonok kísérte el a kincseket
Grázba s onnan csak 1622—24 között
hozta vissza részletekben.

Pázmány nagysága a kincstár törté-
netében is méltón jut kifejezésre. Bár
az életében készült 1623. évi leltár után
sokáig hiányzik minden adat arról a
szaporulatról, amelyet Pázmány aján-
dékai jelentettek, az 1650. 1654. és
1659. évi leltárak eléggé részletesen
tudósítanak Pázmány gazdag adomá-
nyairól. „Credentia Eminentissimi Paz-
mani“ cím alatt az 1667. leltárban össze-
foglalva olvassuk a következőket: Ara-
nyozott ezüst kehely hasonló patenával, 3
angyal-féjjel a kupán s ugyancsak a gon-
bon, 3 oszlopfődisz a lábazon. Aranyo-
zott ezüst szenteltvíztartó hintővel. Ezüst
mosdótál egészben aranyozva, amelyet két
angyal tart. Aranyozott füstölőezüst láu-
cokkal. Aranyozott ezüst ostyatartó. Mo-
zaiko; hordozható oltár, 2 aranyozott
ezüst gyertyatartó, ezüst csengetyű. Fe-
születállvány ébenfából ezüst virágokkal
diszítve. Ezüst kézi gyertyatartó és egy
ezüst pacificále, amelyen Tamás apos-
tol Krisztus oldalsebébe teszi jobbját.

Azonkívül a leltárak különböző helyein Pázmány következő tárgyait találjuk följegyezve: Arany mellkereszt gyémántokkal, gyöngyökkel és zománcokkal diszítve. Velencei aranylánc. Több aranyügyrű. Egy kettőezer tallerra becsült, aranyba foglalt gyémánt. Nagy aranyozott ezüst úrmutató, amelyet ezüsttel ékitett ébenfatalapzaton álló ezüst angyal tart. Ennek az angyalnak mellébe helyezik a drága gyémántot, mikor az úrmutatót használják. A házioltár ébenfaállvány, amelyen vert ezüst dombormű az Ur Jézus születését ábrázolja. Nagy kristályszekrény aranyozott ezüst foglalattal, amelyen csodásművű zománcképek láthatók. Ebben a szekrényben tartják az ereklyéket, amelyeket egy Bobio nevű olasz dominikánus 1600-ban Kassán egy András nevű kanonoknak adott, akitől Pázmány megszerezte. Egy ovális alakú kis kristály ereklyetartó araszszegélyvel, amelynek szegélyén főlváltva gyöngy és rubinkövek ékeskednek. A kristálylapok alatt Krisztus Urunk koponyének részecskéje s pergamenírás van. Ezt az ereklyét Pázmány VIII. Orbán pápától kapta, mikor II. Ferdinánd megbízásából a harmincéves háború szomorú idejében a békét közvetítette. Himzett vörös ereklyetartó skatulya, 2 aranyozott ezüst ampolna, 1 infula; 4 fehér, 1 vörös, 1 lila miseruha; 2 fehér dalmatika; himzett és gyöngvöökkel kirakott nagy stóla, amelyet Pázmány prédikálásnál használt s halála után nagyobb ünnepeken sz. Adalbert püspök ezüst szobrara akasztottak; 2 antipendium, baldachinum-szövet Pázmány címerével, bíbor trónkárpit Pázmány címerével, velum, 3 subcorporále, 2 misekönyv, 2 szőnyeg.

Pázmány kincseinek legnagyobb része elkallódott. Kelyhe és az oltárfelszereléshez tartozó tárgyak még 1720-ban megvoltak. Azóta eltűnnek a leltárakból. Gyűrűi közül egy pompás példány a Nemzeti Muzeumba került Jankovich

Miklós gyűjteményéből. Ez az aranygyűrű 3·2 cm. széles és 3·4 cm. hosszú topázkő alatt Pázmány Péter gyönyörű gömbölyded betűkkel véssett nevét viseli. Az 1818. évi leltár I. fej. 17. sz. a. utólagos (1823.) oldaljegyzékben azt olvassuk, hogy báró Perényi Imre megvette Pázmány mellkeresztjét és egyik zafirköves gyűrűjét, azokat életében hordta és halála után a székesegyháznak hagyta. Az 1854. és 1862. évi leltárak is állítják, hogy Rudnay Sándor primás Perényi Imre hagyatékából átvette Pázmány mellkeresztjét és zafirköves gyűrűjét s visszatette a székesegyházi kincstárba.

Első olvasásra is hihetetlennek tartottam, hogy a káptalan Pázmány Péter mellkeresztjét és gyűrűjét eladta volna, akár olyan tekintélyes embernek is, mint Perényi Imre, aki 1809—19. az esztergomi főegyházmegyét mint káptalani helynök kormányozta.

S vizsgálataim teljesen meggyőztek, hogy Perényi nem Pázmánynak mellkeresztjét és gyűrűjét vette meg, hanem Pyber László keresztjét és gyűrűjét, amely csak 1730-ban került a kincstár tulajdonába. Az 1854. és az 1862. leltárak félreérthetetlen világossággal megmondják, hogy Perényi egy hat zafirköves és 16 kis gyémánttal diszített keresztet adott vissza a kincstárnak s nem a Pázmány-féle nagykeresztet, amelyet külön szám alatt írnak le. Már pedig a régi leltárak szerint Pázmány után csak egy mellkereszt maradt. Tehát Perényi Imre tévedt, mikor azt hitte, hogy ő Pázmány mellkeresztjét és gyűrűjét bírja, mert a kincstárban őrzött 6 zafirköves aranymellkereszt és egy zafirköves aranygyűrű kétségtelenül a 18. században készült s Pyber László püspök hagyatékából való, aki az 1720. leltár végén található 1730. évi följegyzés értelmében egy 6 zafirköves mellkeresztet és egy hasonló gyűrűt hagyományozott az egyháznak.

Dankó József az esztergomi kinc-

tárról írt művében helyreigazította ugyan az 1818. 1854. és 1862. évi leltárnak tévedését s a zafirköves mellkeresztet, mint Pyber László keresztjét publikálja. Mégis fennmaradt a legújabb időkig a tévhit, hogy ez a kereszt Pázmányé volt s azt Pázmány *kis keresztjének* nevezték. Simor János, Lippert József terve szerint elkészíttette a Pyber-kereszt némileg stilizált másolatát s Simor után Palásthy Pál és Csernoch János is megcsináltatták a Pyber-kereszt másolatát azért, mert azt Pázmány kisebb mellkeresztjének tartották.

Amint a zafirköves mellkereszt nem lehetett Pázmányé, úgy a kincstárban látható zafirköves aranygyűrű sem volt az övé, mert stílkritikai szempontok figyelembevételével ezt a gyűrűt a 18. század elejénél régebbre nem tehetjük. Tehát a zafirköves aranygyűrű minden valószínűség szerint szintén Pyber Lászlóé volt, aki a mellkeresztten kívül zafirköves gyűrűt is hagyott a kincstárnak.

Van azonban a kincstárban egy ametisztköves aranygyűrű Pázmány idejéből, amely a köfoglalat alatt kihajló levél- vagy szíromdiszen olyan fekete zománcos arabeszkeket mutat, amelynek Pázmány igazi mellkeresztjén is vannak. Ez a gyűrű lehetett Pázmányé. Történeti bizonyítékunk e föltevés mellett nincsen. Egyik leltár sem nevezi meg ennek a gyűrűnek az eredeti tulajdonosát.

Pázmány örömlátója 1720-ban már törött volt. Elpusztult az ezüsttel díszített ébenfatalelapzat. Egy évszázaddal később, 1818-ban nem emlékeznek többé rá, mert az akkor még mindig meglevő nagy Pázmány-éle gyémántot Szelepcsényi monstranciájába akarják illeszteni, amelyen a gyémánt besröfolására nem találnak helyet. Nemsokára azután nyoma vész a gyémántnak is.

Ma Pázmány kincseiből a VIII. Orbán pápától kapott ereklyetartó medailon, a címeres (és egy másik) miseruha,

a mellkereszt, a stóla, a nagy kristály-szekrény, egy ereklyetartó doboz, az ébenfaoltár s egy borostyánszemekből álló rózsafüzér található a kincstárban. Azonkívül a királyi eskükeresztten és Várdai Pál monstranciáján Pázmány restauráló munkát végeztetett.

Krisztus köpenyének ereklyetartója egy 3·2 cm. hosszú és 1·7 cm. széles ovális tfs'ta arany medailon. Homorú peremén 6 gyöngy és 3 gömbös rubin gömbdróttal szegve (a felfüggesztésre karikával.) Benne kristálylapok alatt (egyik vörös alátéttel) Krisztus köpenyének részlete és egy pergamen lapocská. Az 1818. leltár szerint az ereklyét Pázmány VIII. Orbán pápától kapta, amikor mint II. Ferdinánd követe Rómában járt s a harmincéves háború borzalmainak véget vetni akarván, a békét közvetítette. Tehát a kicsi, de értékes ereklyetartó a legnagyobb magyarok egyikének világtörténelmi missziójával függ össze.

Eddig a XVII. század második felében készült rokokó monstrancia-alakú ereklyetartó sugaras szekrényében — vattába csomagolva — őrizték s alig volt látható. Ujabban a tőle idegen ereklyetartóból kivételt s külön látható a kincstár nagy vitrinjében.

Az 1659. leltár szerint egyideig Egri Imre kristályedényében őrizték.

Pázmány miseruhája sima selyemből készült, amely ma fakó rózsaszínt mutat. A különálló s a hátsó és az előlő oldalon sűrűn elszórt természetes virágok nem a miseruha anyagába vannak hímézve, hanem a hímzett szövetről levágva a miseruhára lettek varrva. A virágok szára, levele, szirma a természetes színt utánozza. Középen a virágok bizonyos rajz szerint összefonódnak, de két oldalt szimmetrikusan külön-külön helyezkednek el. Császárkorona, tulipán, buzavirág, pipacs, passziflora, nefelejts, rózsza, árvácska, kökörcsin, rózsza, alma és körtevirág, harangvirág váltakozik. Háta a középén alul Páz-

mány színes himzett cimere a biborkalappal.

Valószínűleg Pázmányé volt egy másik fakult rózsaszínű selyemmiseruha, amelynek szövétébe indáikkal összefonódó rózsák vannak préselve. A ruha két szélén egy-egy és a közepén két, ezüsttel és arannyal fölváltva himzett buzakalászos szalag fut végig. Mikor ezt a miseruhát Pázmánynak tulajdonítjuk, a szájhagyományt követjük s a cimeres Pázmány ruhával a hasonlóságra támaszkodunk. Okmányi bizonyíték nincs. Sőt a leltárak a hagyománynak látszólag ellenmondanak, mert csak egy vörös Pázmány-féle miseruháról tudnak. De a nevezett két miseruha színe nem határozott liturgikus vörös, hanem inkább határozatlan s fehér és vörös helyett használtatott. Mindkét miseruha magyar munka.

Pázmány mellkeresztje 13,5 cm. hosszú és 8,6 cm. széles, öntött és cizellált aranykereszt. Elül a száraz találkozásánál közepén nagy gyémánt 4 domború rubin kíséretében. A száraz négy végén egy-egy rubin és kisebb gyémántok. A középtől a végig a szárlapjain egy zafir, rubinok és gyémántok sorakoznak. A szárból kiállóan apró rubinok és gyöngyök láthatók. Három gyöngy lecsüngő. Magán az aranymezőn beágyazott fekete zománc. Hátlapján fekete zománc alapon Krisztus kínszenvedésének eszközei, közepén ovális aranylapon kék zománcalapon színesen az Isten báránya. A fölnyitható hátlap belsejében bevésve Pázmány cimere és ez a felirat: *Cardinalis Pázmány S. Adalberto. Anno MDCXXXVI.* Belsejében öt rekesz ereklyék számára. Ma üres. Magyar ötvösmunka 1636-ból.

Pázmány stólája 280 cm. hosszú és 15 cm. széles aranybrokát szalag. Középen és két végén erősen kidomborodó aranyhimzésű kereszt gyöngyökkel díszítve. Egyéb fejtületén ezüstvarrással stilizált virágok, kereszttek és mértani

rajz. Két végén aranyrojtokkal szegett.

A stólat sz. Adalbert stólájának is nevezik a leltárak, mert a templom védőszentjének ünnepén evvel a stólavál díszítették a szentek ezüstszobrát.

Pázmány nagy *ereklyetartó kristályszekrénye* 42 cm. (a fedőlapnál 48 cm.) széles, 30 cm. magas. A négyzetes és téglányalakú kristálylapokat aranyozott ezüstlapok foglalják össze. Az ezüstpántok kívül több profilban futó sima és sodronyba csavart éleket mutatnak, belül pedig laposra vannak kalapácsolva. A sarokéleket kék zománcos lilioszor, a 10 ezüstlábat vésott levéldisz és kék zománc díszíti.

A fenéklap egészen ezüst, amelynek közepén egy 19×12 cm. négyyszögön kicsapó lángnyelveket ábrázoló trébelt dísz s elkopott barnás zománc látható. A négyyszögű középlap körül a négy sarokban négy nagyobb kerek medaillon s az oldalok mentén még 6 kisebb kerek medaillon van az ezüst fenéklapba bemélyesztve, amelyekben kék alapon csodáisan szép zöld zománcos lombdisz látszik. A fenéklap zománcmezőit kristálylapok f-dik.

A szekrény még a XV. század végén készült, a magyar ötvösművészet virágkorában. Stíljé renesszansz, de még gótikus elemekkel.

Igen valószínű, hogy a szekrény már Pázmány előtt is a székesegyház tulajdonában volt, mert az 1610. leltár említ egy ereklyetartó kristályszekrényt: „*Arcula cristallina pro reliquiis.*” Nem vonatkozhatik ez a följegyzés Egri Imre kristályedényére, amely az 1659. leltár szerint csak az 1630-ban elhunyt Egri Imre hagyatékából került a kincstárba. De nem kizárt dolog, hogy 1610-ben más kristályszekrény volt a kincstárban, amely a Pázmány-félével nem azonos. A Pázmány halála után készült első, azaz 1750. leltárban a következő tételt olvassuk: „*Cista cristallina perelegans plena reliquiis, in qua tres gemae coronae. Olim cardi-*

nalis Pázmány." Ez a leltár, amely legközelebb áll Pázmányhoz, határozottan Pázmánynak tulajdonítja a kristályszekrényt. Azonban a későbbi leltárak, amelyek pedig szintén gondosan megnevezik Pázmány hagyományait, nem mind származtatják a szekrényt Pázmánytól. Azért némileg kétséges marad, vajjon a szekrényt Pázmány szerezte-e, vagy pedig csak új használatba vette, mikor az András kanonoktól megszerzett ereklyegyűjteményt benne elhelyezte. Teljesen bizonyos, hogy Pázmány nem csináltatta, mert másfél évszázaddal Pázmány primás-sága előtt készült.

Van a kincstárban egy 18 cm. hosszú és 11 cm. széles vörös *bürsony skatulya*, amelyben selyembe burkolt ereklyék őriztetnek. Belül egy kék selyempárna s ezen passziflóramintás arany- és ezüsthímzés látható. A doboz Pázmánytól származik.

Pázmány házioltára 110 cm. magas, alul 57 cm. széles, középen 35 cm. széles ébenfából készült oltárhátlap. Tetején aranyozott ezüstműből egy ovális és sugaras medaillonban Jézus monogramja látható oxidált ezüstműből. Alatta kerek fakeretben oxidált ezüstlapon az Atyaisten trébelt domborképe. Lejjebb négyszögletű ezüstlap ébenfakeretben az Ur Jézus születését ábrázoló trébelt domborkép. Ettől jobbra-balra egy-egy trébelt ezüstangyal az ébenfára rászegezve. Legalul a fára applikálva az angyali üdvözlés vert ezüst jelene. A széleken és az egyes képeket elválasztó vonalakon renesszánsz vázadis, gyümölcsdisz, puttók és arabeszkok vert ezüstműből a fára szegelve. Az oltár késő renesszánsz mű. Augsburgban készült. Az augsburgi bélyegen kívül még A. H. mesterjegy látható rajta. Az összes leltárak szerint Pázmány tulajdona volt.

Pázmány rózsafüzére kisebb-nagyobb metszett borostyánszemekből és tűskés

ezüstgolyócskákból áll. Végén izekie szedhető kereszt s ezüstműből font áttört művi medaillon van, amelynek egyik oldalán aranyozott alapou Nep. sz. János, a másik oldalán a Szentháromság képe látható. A rózsafüzért Scitovszky János primás magánkézből szerezte s 1853. jun. 1-én a kincstárnak adományozta. Hitelességéhez szó fér. Az ezüst medaillon bizonyosan a 18. századból származó taldalék. Nep. sz. Jánost csak 1729-ben avatták szenté. Képe a „S. Joannes Nep. ora pro nobis“ körirattal nem lehet a 18. század közepénél régiebb.

Lósy Imre primás (1637—1641.) hagyatékáról összefüggő leírásunk nincs. A leltárak különböző helyein talált adatokból tudjuk, hogy gyémántos arany-mellkeresztet aranyláncsal, fedeles arany poharat gyémántokkal és rubintokkal díszítve, aranyozott ezüst kelyhet több vörös, kék és zöld zománcképpel, egy fiandriai gobelint és több szőnyeget hagyott a kincstárnak. Ma már csak az 5.9 cm. hosszú és 5 cm. széles *arany-mellkereszt* van meg, amely egyenlőszárú keresztet alkot. A függőleges szár csak a karikával és alul egy lecsüngő gyönggyel hosszabb. Elülső lapján öt nagyobb fazzettált gyémánt, végén átlósan állított kisebb négyzetes és a sarokban ékalakú ötszögű gyémánt. Hátlapjának domború, áttört kék-zöld-fekete zománccal levél-disze a kereszt alakját követi. Kiemelkedő középrésze felnyitható és öt kerek kis rekeszt zár le. Magyar munka a XVII. századból.

Lippay György (1642—1666.) emléket egyedül Szent Erzsébet botja hirdeti a kincstárban, amelyről már külön megemlékeztünk. Lippay hagyatékát az 1667. leltár végén egy jegyzék foglalja össze 66 pontban. Majdnem csupa egyházi fehérnemű a legszébb magyar és török hímzésekkel. Szerepel azonkívül 7 velum, 2 gremiale,

2 miseruba, egy fehér pluviale a királyné palástjából, amelyet I. Lipót koronázásakor hordott, 2 missale, breviariumok, szertartáskönyvek, egy mitra, 3 kép, 1 ereklyetartó, több Agnus Dei, egy ezüst pásztorbot, két ezüst gyertyatartó gyöngyházdiszítéssel, egy hordozható oltár, egy ezüst lámpás.

Lippaynak sz. Anna ereklyéje, amelyet néhány más ereklyével együtt egy fekete táblán tüveg alatt tartott, most is megvan a kincstárban, de más tartóba helyezték a XVIII. század második felében.

Még Pázmány Péter primássága idején gróf Pálffy István a főkáptalanhoz 1626. július 14 én intézett levele szerint befogadta vöröskői várba a kincstár egyes tárgyait. Mivel a vöröskői várban tűz ütött ki s több kincstári műtárgy megrongálódott, a főkáptalan Lippay György primássága alatt, 1643-ban Eszterházy Miklós nádortól kért menedékhelyet, aki július 5-én kelt válaszában a lánzséri várat ajánlja föl. Egri Imre kanonok Vöröskőn két évig őrizte a kincstárt. Majd 1663—67-ig Pozsonyban és részben Bécsben találjuk a

kincstár drágább kincseit, ahol azokat Szegedy Mihály kanonok sokszor élete veszélyeztetésével védelmezte.

Lippay közvetlen utódáról Szelepcsényiről már megemlékeztünk. Széchényi György, Kolloniss Lipót, Keresztély Ágost primástól semmi emlék nem maradt fenn a kincstárban. Széchényi költéségén építették Esztergomban a jezsuiták kollégiumát (részben a mostani primási palota földszintje és első emelete), a franciskánusok vizivárosi kolostorát és templomát (a mostani vizivárosi zárda legrégebbi része és a templom), valamint a belvárosi kolostorának földszintjét és első emeletét. Széchényi hatalmas köcimere most is látható a keresztény múzeum kőtarabán. Ugyanitt megvan Szelepcsényi György és Batthyány József köcimere. Keresztély Ágost vörösmárvány cimere, amely a vizivárosi Sz. István-plébániatemplomon függött (a mostani vizivárosi plébániaház), most a főszékesegyház kriptájában van.

Keresztély Ágost aranykelyhe és csodás ürmutatója a székesegyházi kincstárban őriztetik.

Esztergomi kanonokok emléke a székes- egyházban

A főszékesegyházi kriptá falában a főbejáratától jobbra vörösmárványból egy gótikus és két reneszánsz siremléket látunk, amelyeket 1821-ben Szent István vértanú ősrégi templomának altemplomában találtak s 1823-ban az új székesegyház sirboltjába hozták át. Mindhárom négyszögű sírfödőlap. Az elsőnek szegélyén gótbetűs latin írásszalag. Szövege magyarra fordítva ez: Itt nyugszik tisztelendő és nagyságos *Szánthói Ambrus úr*, váci egyházmegyei, Szent István első vértanú ezen társaskáptalani egyházának prépostja és esztergomi kanonok. Meghalt 1483. ápril. 21.

Szent István első vértanú temploma már a magyarok bejövetele előtt állott az esztergomi várhegyen. Géza fejedelem a romokból újjáépíttette. Benne keresztelték Szent István királyt. Kanizsai János primás megújította és társaskáptalant alapított benne 1391-ben 6 taggal. Szánthói Ambrus a maga vagyonából kiegészítette a társaskáptalan javadalmát s a tagok számának hatról nyolcra emelését lehetővé tette. Szánthói Ambrus 1453—1483. volt prépost.

A második márványlap csomaházai *Gosztony András* Szent István-i prépost (1484—1499.) siremléke a Gosztony-címerrel, gyönyörű reneszánsz arabeszkkel és a következő fölírással: *Gosztón András, e templom prépostja, jámborságáról és honszeretetéről, övéi* iránt áldozatkészségéről, minden tudós

és derék ember iránt jótékonyosságáról híres. Mindenkitől megsiratva meghalt 1499. október 22-én.

A harmadik lapot három darabra törve s sok hiánnyal találták. Mesterségesen van kiegészítve. *Garázda Péter*, Janus Pannonius pécsi püspök unokatestvére, prépost siremléke. Fölírata így hangzik: „Ama Janusnak rokona, aki Helikonból először hozta a Dunavidékére a babért hordó műzsákat, itt e sírban fekszem én Péter a Garázda nemzetségből, aki joggal voltam a műzsák másik dicsősége”. *Garázda Péter* 1476—1507. esztergomi kanonok.

Nem soroljuk föl azoknak az esztergomi kanonokoknak sírköveit, akiknek hamvai 1823-ban a Bakács-kápolna sirboltjából átvitettek a székesegyház kriptájába, vagy akik 1823. után nyertek a kriptában nyugvóhelyet.

Kollányi Ferenc „Esztergomi kanonokok 1100—1900.” c. művének 105. lapján említi *Mátyás* nógrádi főesperest, aki 1459—1460. volt esztergomi kanonok. Valószínűleg ez a *Mátyás* az a *Mathias Litteratus*, akinek gazdag filigrán-diszú aranyozott ezüst kelyhe a 15. század közepéről a székesegyházi kincstárban van.

Szegedi Mihály kanonok (1558—1562.) aranykapcsos misekönyvet ajánlkozott a székesegyháznak (1609. évi leltár.) Ma már nincs meg.

Ilosvai István nagyprépostról (1559.)

a Liber Lectoralis II. f. 27. azt írja: „Igen szép ezüst kelyhet, két ampolnát, rubinokkal ékített pacificálót, ezüst kapcsokkal és veretekkel pontificálót és misekönyvet, zöld bársonykötésű pontificálót és fekete bársonyfedelű misekönyvet hagyományozott.“ Ilosvai azelőtt nagyvárad kanonok, kolozsmonostori apát, Fráter György helynöke és segéd-püspöke volt. János Zsigmond 1556-ban visszatért Erdélybe. Ilosvai helyzete politikai okokból s János Zsigmondnak a hitújítókhoz pártolása folytán veszedelemmé vált. Ugyanazért Ilosvai Magyarországra menekült, ahol 1559. október 1-én az esztergomi főkapitán nagypépostja lett. Alig foglalta el nagypréposti stallumát, már fél hónapra, október 15-én meghalt. Értékes egyházi felszerelését tehát nem Nagyszombatban szerezte, hanem Erdélyből magával hozta. A veszélyeztetett egyházi kincsekből Erdélyben bizonyára csak a nagyértékűeket igyekezett megmenteni. A gyulafehérvári egyház nagy kincse volt a Suky Benedek erdélyi nemes által 1450. körül ajándékozott művészi, aranyozott ezüst kehely. A kehely a gyulafehérvári egyház leltárjai szerint az 1530-as években még Gyulafehérvárott volt. Tehát előbb nem kerülhetett Nagyszombatba, mint 1530. után. Az 1528-as nagyszombati leltárban szereplő „aranyozott ezüst és zománczott nagy és drága, mindennűnen valódi virágokkal diszitett kehely, amely nagypénteken az úrkoporsónál használtatik“ nem lehet a Suky-kehely, bár a leírás eléggé illik rá. Más érv is bizonyítja, hogy az 1528-as leltárban leírt diszes és zománczott kehely nem azonos a Suky-kehellyel. Egyik leltár a kincstár ezen régi nagy kelyhét Stibor vajda ajándéknak mondja. Ilyen tévedés a Suky-kehelynél nem eshetett, mert az ajándékozó neve bele van vésve.

A nagyszombati leltárak egészen a 18. századig nem említik a Suky (Zuck)

nevet. De már az 1659. évi leltár olyan részletesen írja le a Suky-kehelyt, hogy arra ráismerünk. Azt mondja a sok apró szobrocskával diszitett kehelyről, hogy patenájával együtt az olajszentelésnél használják. Ugyanezt szokásukán már megállapítja egy nagy kehelyről az 1609. leltár. 1609. előtt tehát a kehely már a székesegyház kincstárában volt. 1530. és 1609. között kellett a Suky-kehelynek Gyulafehérvárról Nagyszombatba kerülnie. Alig lehet valószínűbb föltevést elképzelni, mint hogy a kehelyt Ilosvai István hozta, aki mint kolozsmonostori apát a kolos-megyei Suky-családot ismerhette s Gyulafehérvárott is sokat megfordult.

Andreisi Ferenc (1555—1591.) scopiai püspök az 1609. leltár szerint az egyháznak aranyozott ezüst mellkeresztet és gyémántos gyűrűt ajándékozott.

Telegdi Miklós, (1561—86.) az esztergomi káptalanuak egyik legdicsebb tagja, pécsi püspök és 1573—86-ig az esztergomi egyházmegye kormányzója az 1609. évi leltár szerint ezüst harangocskát, ereklyetartó dobozt és aranyozott krizmatartót hagyott a kincstárnak. Nincsenek meg. Ma csak egy misekönyv hirdeti emlékét, amelyet Kutassy vett meg s hagyott az egyháznak. Telegdi Miklós aranyozott ezüst mellkeresztjét a Nemzeti Múzeumban őrzik.

Novák Miklóstól (1561—81.) vörös kazula, gyöngyös korona és szőnyegek maradtak. Garai Páltól (1562—79.) 4 vörös pluviale; Velikey Györgytől (1563—88.) fekete bársony pluviale; Kapornaki Mihálytól kehely, fehér kazula, antipendium és két fehér szőnyeg.

Cserődy János (1573—88.) misekönyve most is megvan a kincstárban. Azonkívül egy cimeres fehér miseruhát, viola miseruhát, fátolyfinom velumot és vörös szőnyeget hagyott az egyháznak.

Thomasinovich János (1573—88.) Vercsics udvari papja és kanonok igen nagy és gyönyörű művű kelyhet, fe-

kete kazulát és misekönyvet hagyott. Misekönyve a Nemzeti Múzeumban van. Kelyhe a kincstár nagy gót kelyhe, mert a leltárak a Suky-kehely mellett csak ezt nevezik nagy kehelynek. XV. századi magyar ötvösmunka filigrános dísszel.

1609-ben a kincstárnak 29 nagyszabású gobelinje volt. Kettő Mátyás király ajándéka. Egyiket, amely Dávid királlyá kenetését ábrázolta, Telegdi László kanonok (1574—83.) ajándékozta. Batalics László (1575—1604.) szinarany és drágaköves kelyhét a pozsonyi apácáktól 800 forintért zálogba vett és a székesegyháznak hagyta. Hova lett, nem tudjuk. Gerdák Márktól (1580—1608.) pontifikálét, Filó Jánostól (1580—1602) kelyhét és három művészi miseruhát, Szuhai Istvántól (1585—1608.) brokát miseruhát és egy antipendiumot, Szombathelyi Jánostól (1593—1614.) miseruhákat, Projer Miklóstól (1592—1597.) szőnyeget, Zlatinai Györgytől (1593—1627.) kelyhét, azőnyeget és egy ezüst disz poharat (sz. György lovaggal a tetején) örökölt az egyház. Nagy jótévdői voltak az egyháznak az 1594., 1609. és 1610. leltárak szerint Novák Mihály és Gosztony Pál, akik igen sok egyházi paramentumot ajándékoztak. Veres (Ruber) Pál (1589—1619.) fekete és viola miseruhát, Gubasóczi Boldizsár miseruhát és dalmatikákat adott az egyháznak.

Igen sok kanonoki jótévdőt említenek az 1650., 1659. és 1667. évi leltárak is. A török hódoltság idején a megszállott püspökségekre rendszeresen esztergomi kanonokokat neveztek ki. Sokszor a kalocsai érsek és 5—6 megyés püspök volt a főkáptalan tagja. Ez a díszes testület nagy egyházi kincseket hagyott az esztergomi egyháznak, amelyek azonban nagyrészt elvesztek.

Zaremba János (1588—1615.) két művészi ezüst disz poharat adott a kincstárnak. Gyerkenyi Pyber János (1592—

1631.) egri püspök szent olajtartó edényeket hagyott.

Telegdi János kalocsai érsek gyémántokkal kirakott, hátulsó részén fekete, kék és zöld zománcsal díszített, lecsüngő gyöngyökkel ékített arany mellkeresztet és aranyláncot adott az egyháznak azzal, hogy sz. Adalbert püspök ezüst mellszobrát sz. Adalbert ünnepén és az ünnep nyolcada alatt a kereszttel diszítsék.

Posgai János (1600—1630.) Esztergomban 1599. és 1600. években plébános volt. A Bakács-kápolna sekrestyéjének márványmosdójába belevéste a nevét. Neve most is olvasható, mint Esztergomnak a török hódoltságból ideiglenes felszabadulásának egyik érdekes emléke. Valószínűleg ő akasztotta föl Szűz Mária kegyképét a Bakács-kápolna oltárhátlapjának középső fülkéjébe, amelyből a törökök sz. Adalbert szobrát 1543-ban kivették és össztörték.

Bánovszki Simon (1601—1634.) két aranyozott ezüst ampolnát adott.

Egri Imre (1614—1630.) ajándéka a kincstár egyik legszebb műtárgya, az a tojásdadalakú hegyikristály ereklyetartó, amelyben az 1659. leltár szerint egy ideig Pázmánynak híres ereklyéjét, Krisztus koponyének részecskéjét őrizték. A kristálytojás közepén nyílik. Nyílása mentén rubinokkal ékített aranyozott ezüstszalag fut körül. Talpa aranyozott ezüst. Kerek alapból csónkaágas fatörzs emelkedik, amelynek tövéből rongyos ruhájú mezitlábos pázsator ül fölfelé nézve s éhes száját kitátva. Körülötte kutya, kecske, 3 bárányka, kulacs és bot. Bock: Der Schatz der Metropolitankirche zu Gran 1859. c. munkája szerint a kristálytartó eredetileg ostyafartó volt s a pázsator az élet vándorát jelképezi, aki vágyakozva áhitozik az élet kenyeré után. Magassága 13,5, talpa 6 cm. széles. Csányi Károly szerint német ötvösmunka 1500.

tájáról s a német Krug ötvös modorára emlékeztet.

Kőrösy Márk (1616—1619.) vértanú, akit az egyház boldoggá avatott. Csontjai az esztergomi kincstárban, abban a díszes ereklyeszekrényben őrzöttek, amelyet *Mária Terézia* sz. István jobbjára számára csináltatott. A főszékes-egyházban a sz. István király oltáron áll fehérmárvány szobra, amelyet a főkáptalan rendeltére Kiss György szobrászművész készített. Kőszobra — *Meixner János* műve — a bazilika téren, a parkos tér alján áll vörös márvány talapzaton. A székesegyház sekrestyéjében egy XVII. századi kép Kőrösy vértanúságát ábrázolja.

Kőszeghy János (1617—1641.) 2 ezüst kandelábert és szőnyeget; Érsekújvári Farkas 3 aranyozott ezüst poharat s aranyozott ezüst feszületet, 1 ezüst mosdókészletet; *Babóthy Ferenc* (1624—1632.) 2 ezüst mosdótálat és az esztergomi kanonokokról írt munkájának kéziratát; *Baghy József* (1630—42.) egy fehér infuiát, *Apáthy Márton* (1631—42.) török szőnyeget hagyott az egyháznak.

Bőjtthe Miklós (1631—1640.) zománcos arany mellkeresztje a kincstár egyik legfőbb ékessége. A hat négyszögű és 3 háromszögű gyémántból alkotott, aranyfoglatatú keresztet csigás és gyümölcsköteges zománcdisz és zománcozott állatalakok ékítik: fent zöldbeka és két fekvő fehércutya, a szárazon két sárga fekvő oroszlán, az alsószáron két fehér ló, közben oroszlánfej. A foglatat lejtős oldalát fekete alapon arany arabeszek díszítik. Száraitól 3 gyöngy csüng alá. Domború hátlapját színes zománcos groteszkdisz élénkíti, benne herma, két páva és két ugró szarvas alakjaival. Mag. 7.5 cm. szél. 5.3 cm. Magyar munka a XVII. század első feléből.

Bőjtthe Miklósnak kincseit az 1667. leltárban „*Credentia Rssmi Bőithe*” cím alatt külön fejezet sorolja föl. A megmaradt mellkeresztben kívül a templom

Bőjtthe hagyatékából kapott egy aranyláncot, aranyozott ezüst kelyhet, áldoztató kelyhet, aranyozott ezüst szenteltvízedényt hintővel, ezüst füstölőt és naviculát, két ezüst kandelábert, aranyozott ezüst tálcát és két ampolnát, belül aranyozott ezüst poharat, ezüst feszületet ébenfatalapzaton, aranyozott ezüst ostyatarató szelencét, ezüst csengetyűt és perzsaszőnyeget.

Mihályi István (1632—51.) ajándéka volt egy csöngetyű, viola kazula és velum; *Pálfalvai Jánosé* (1632—56) egy velum; *Senkvicz Márké* (1636—49.) 2 miseruha, misekönyv, velum és szőnyeg; *Gyöngyössy Mihályé* (1638—) egy misekönyv; *Luzsénszky Joakimé* (1638—75.) egy fehér és egy viola antipendium. *Hoffmann Pálé* (1642—58.) egy török szőnyeg; *Radossényi Mártoné* (1645.) egy misekönyv; *Zongor Zsigmondé* (1645—1656.) egy gobelin. *Bartók Istvánt* (1647—1666.) külön kiemeli az 1667. évi leltár, mint a templom kiváló jótévedőjét. Pluviale, igen sok alba és egyéb fehérnemű, valamint szőnyegek maradtak utána.

Czirák György (1649—52.) misekönyvet, *Kőrösy Zsigmond* (1649—54.) szintén misekönyvet, *Kőszeghy Menyhért* (1654—55.) albát és misekönyvet, *Eszterházy György* (1654—63.) kazulát és velumot, *Gubasóczy János* (1655—79.) miseruhákat és dalmatikákat adott az egyháznak, amelyeket a leltárak, mint kiváló műdarabokat sokáig emlegetnek. *Radossényi Miklós* (1656—1660.) után a saját címerével ellátott kehely maradt, *Pongrácz György báró* után (1657—76.) baldachin, pluviale, kazula, antipendium, pontifikále, infula és pásztorbot (1687. leltár.)

Az 1659. évi leltár említi *Hölgye Gáspár* világi úrnak egy aranyozott ezüst kelyhét, amely *Mátyás király* címerét viselte. *Bornemisza Pál nyitrai püspök* aranyozott és zománcos ezüst szenteltvíztartót adott az egyháznak, *Homonnay gróf* vörös kazulát és anti-

pendiumot, Pálffy gróf miseruhát és dalmatikákat, egy Vizkeleti özvegy miseruhát, Nádasdy Ferenc gróf igen diszes kazulát ajándékozott a maga és felesége címerével (1678. leltár.)

Volt az egyháznak négy ezüstgombbal diszitett karosszéke Báthory István erdélyi fejedelemtől.

Cserey István (1650—76.) kanonok aranyozott ezüst kelyhet hagyott, amelynek kupáján három fehér ezüst trébelt kép volt; Szily András (1654—82.) drágaművű aranykelyhet és zafiros aranygyűrűt; Salgovics Adám (1649—72.) aranyozott ezüst kelyhet; Makripodári Jácint (1651—72.) albát és püspöki cipőket; Francisci András (1652—53.) arannyal szőtt fehér infulát; Rodek György (1659—71.) kelyhet és velumot hagyott. Szász János (1662—74.) hagyatékából a végrendeleti végrehajtók 4 fekete miseruhát, 4 Salzburgban nyomott misekönyvet és Szűz Mária és sz. József képével diszitett templomi zászlót vásároltak. Salix János (1663—68.) után Antwerpenben nyomott pontifikále maradt. Haskó Jakab (1664—1666.) esztergomi kanonok s azután vágújhelyi prépost sok egyházi ruhája és felszerelése a Nemzeti Múzeumban látható. Péterffy András (1668—1693.) egy Rákóczi-címerrel diszitett vörös infulát és püspöki cipőket, Boross Péter (1669—1673.) miniatűr breviáriumot hagyott.

Ipolykéri Kéry János gróf (1676—85.) után a mai napig a kincstárban megmaradt az aranyescipkés karinge. Virágokkal himzett fehér és vörös infulája azonban már eltűnt. Kada István (1676—1695.) Szelepcsényi primás címerével diszitett vörös infulát és egy tarkaszínű kazulát hagyott. Hagyatéka terhére négy ércandelábert öntöttek. *Mattyasovsky* Lászlótól (1676—1689.) 20 drágakövel ékitett ezüst pásztorbot maradt. Csedő Mihály (1676—1689.) 1400 gr. súlyú ezüst tálcáján és ampolnáin öntött virágdíszek

voltak. Azonkívül tarka miseruha is volt a hagyatékában.

1688-ban az esztergomi főkáptalan Bécsben Valloth Bálint hécsi ötvösnél embermagasságú ezüst keresztet és hat kandelábert csináltatott. A kincstárban talált ezüst törmelékeken kívül még jelentékeny pénzáldozatot is hozott a káptalan, amelyet kölcsön kellett vennie. A főkáptalan anyagi helyzete akkor igen szűkös volt, mert kevés-
sel előtte Thököly Imre 16.000 forint sarcot vett meg rajta. Épen azért a káptalani jegyzőkönyv az utókor számára követendő példaképpül állítja oda a káptalan áldozatkészségét s örök emlékezetül beleírja a jegyzőkönyvbe az akkori kanonokok névsorát Elefanti Jaklin Balázs nagypréposttal az élén. A Thököly-féle fölkelés nagy gondot rótt a káptalanra.

A Nagyszombatban található kincseket ismét becsomagolták s részben Pozsonyba, részben a győri káptalanhoz, részben Lánzsér várába vitték, ahol Eszterházy Pál nádor Fraknón kelt levele értelmében a káptalan kincseinek helyet biztosít.

1720-ban *Gyerkényi Pyber László* püspök hagyatékából a végrendeleti végrehajtók átadtak a kincstárnak egy arany mellkeresztet, amelyet hat zafirkő és gyémántok ékitenek, valamint egy hasonló főpapi gyűrűt. A mellkereszt és a gyűrű most is megvan a kincstárban. A kereszt 7.6 cm. magas és 5.8 cm. széles, a XVIII. század elejéről magyar munka. Valamikor Pyber László ékszereit tévesen Pázmány Péternek tulajdonították. Pyber 1679-től 1719-ig volt esztergomi kanonok.

Fraknoi Eszterházy Miklós Antal gróf esztergomi kanonok (1681—1695.) Eszterházy Pál nádor fia, igen jelentékeny egyházi felszerelést adott a kincstárnak: arannyal szőtt fehér pluviálét, két infulát, arany fonállal himzett és Eszterházy-címerrel ékitett albát, ezüst

pásztorbotot 12 cseh kővel és a fején finoman vert ezüst virágokkal, aranyozott ezüst kelyhet, a kupán fehér medallionokkal, amelyek Krisztus szenvedését ábrázolják; két aranyozott ezüst ampolnát és kandelábert, egy csengetyűt, ezüst olajtartó edényt, csikos kazulát, antipendiumot, vánkost, főpapi keztyűket, esztergomi és passauai rituálét, misekönyvet és egy hordozható oltárt. Nagyszámú folszereléséből ma egyetlen darab sincs meg.

Orbán Bálint (1686—1694) a nagyszombati szentséges kápolna számára elegáns tabernákulumot csináltatott, amelyért 79 forintot és 25 dinárt fizetett. A tabernákulum ajtaja most is megvan a kincstárban.

Kovacsóczy Mihály (1689—1711.) szép infulát ajándékozott a kincstárnak.

Mérey Mihály (1689—1729.) esztergomi kanonok és szekszárdi apát, Rákóczy Ferenc és Bercsényi híres barátja, összesen 58 darab kelyhet és 25 darab *áldoztató* kelyhet készíttetett különböző templomok számára. A kincstárban egyik aranyozott ezüst kelyhe, a keresztény múzeumban egyik áldoztató kelyhe látható.

Minkettőnek kupáján körülfontó ezüst leveles dísz van. Azonkívül megmaradt a kincstárban Mérey Mihálynak misekönyve, amelyen fehér ezüst kapcsok, az előlső lap közepén pedig a Mérey-cimer látható.

Mérey Mihálytól 3 nagyobb ezüst tálca, 6 kisebb s egy aranyozott ezüst tálca maradt 2 ampolnával. A nagy tálcák közül egy liliodiszes trébelt ezüst tálca vizöntővel a keresztény múzeumban látható. Az aranyozott tálca két ampolnával és egy csengetyűvel a kincstárban van. Mérey hagyatékában azonkívül 3 vörös miseruha, egy vörös szőnyeg, 3 drb. ezüst ostyartartó, egy ezüst sőtartó, két ezüst gyűrű — egyik közepén kék, a másiknak közepén vörös drágakő s mindkettőn a középső kő körül hat kisebb

vörös kő; sima ezüst mellkereszt és 2 vaspecsétnyomó maradt. A nagyszombati Corpus Christi kápolna számára 4 ezüst kandelábert csináltatott. Van a kincstárban egy csiszolt kristálydarab minden vésés nélkül. Ez Mérey tulajdona volt. Valószínűleg a címerét akarta belevéseltetni.

Lázi és Bernecei Ghillány György (1691—1729.) esztergomi kanonok és segédpüspök hagyatékából a végrendeleti végrehajtók az 1720-as leltár végén található feljegyzés szerint beszolgáltatnak a kincstárnak egy arany melkeresztet, amelyen hét darab szafir és 28 darab gyémánt volt. Azonkívül egy 13 türkizzel ékített másik arany melkeresztet és egy arany gyűrűt, egy türkizzel és 14 gyémánttal. A 13 türkizzel ékített arany melkereszt most is megvan a kincstárban. Hossza 6,2 cm., szélessége 4,2 cm. A XVII. század első feléből való magyar munka.

Labsánszky Ferenc (1697—1710.) valamikor Szelepcsényi György primásnak káplánja volt. Róla a primás végrendeletében is megemlékezett. Igen drága arany melkeresztet hagyott a kincstárnak.

Rauscher Jakab (1719—1741.) aranyozott ezüst kelyhet hagyott a kincstárnak.

Sóvári Kellio Miklós (1720—1735.) hagyatékából 1735. okt. 12-én a végrendeleti végrehajtók átadtak egy ereklyékkel berakott arany melkeresztet és két arany gyűrűt. Az egyik gyűrűn 9 rubin, a másikon egy szafir és 18 gyémánt volt. Két aranyozott ezüst ampolnát és tálcát, egy új ezüst pásztorbotot, amelynek tetején szt. György szobra volt. Mindezeket a kincseket az újra felállítandó szentgyörgygyezei prépostságnak hagyományozta. A szentgyörgygyezei templom felépítését megkezdette, amelyre később Richvaldszky György kanonok (1762—1779.) és Draveczky Ferenc (1772—1802.) nagy összeget áldoztak. A

szentgyörgymezei templom és plébánialak csak Draveczky Ferenc idejében készült el véglegesen. Kellio Miklósnak kincseit értékesítették a azok árát a szentgyörgymezei templom építési költségeire fordították, mert az önálló szentgyörgymezei prépostság visszaállítására semmi kilátás nem volt.

Pásztorbotját a hadikincstár beolvastotta.

A 17. század végén az Esterházy, Csáky és Draskovics családok cimereivel ellátott egyháziruhák is voltak a kincstárban. Kohári Péter az 1678. évi leltár szerint aranyozott ezüstkorsót ajándékozott a kincstárnak.

Pyber Pál (1713—1731.) infulát ajándékozott a kincstárnak.

Dolny István (1674—1707.) egy pár aranyozott ezüst ampolnát és egy tálcát hagyott.

Vásonkeőy Zichy Pál gróf örkanonok (1711—1737.) aranybrokát vörös kazulát hagyott tarka virágokkal, széles arany paszomántokkal.

Bartakovics Pál (1715—1758.) után himzett virágokkal díszített vörös infula és egy, a cimereivel ellátott misekönyv maradt.

Forgách Pál gróf (1723—1746.) öntől 3 diszes tartót csináltatott a szentelt olajok számára, azonkívül restauráltatta a Forgách Zsigmond gróf özvegye által a kincstárnak adományozott feszületet. Diszes antependium is maradt utána.

Peeverelly Jeromos (1734—1754.) hagyatékából egy, selyemvirágokkal díszített, ezüstszegegyű antependium és egy arannyal szőtt, közepén tabernaculum alakú himzett antependium jutott a székesegyháznak.

Banovics Ferdinánd László (1735—1747.) 8 drb. aranyvirágos fehér miseruhát és négy fehér vélmot hagyományozott az egyháznak.

Klíma György (1741—1751.) Jób érsek és III. Béla király templomának díszkapuját, a Porta Speciosa-t lefeste.

Képe a keresztény múzeumban megvan. 1747-ben a káptalan költségén vett 3 antependiumot, 13 pluviálét, 8 dalmatikát, 14 kazulát, 2 gremiálét.

Ipoly Gáspár (1749—1762.) Esztergomban szentség hírében halt meg. Halála után testén megtalálták vert vasból és vassodronyból készült vezeklő ruháját, amely a kincstárban a mai napiglan látható. Életnagyságú olajfestményű képe a főszékesegyházban a papok sekrestyéjében függ. Azonkívül igen sok egykorú kép és metszet forog közkezen Ipoly testéről a rája illesztett vezeklőruhával. Mikor Ipoly testét 1823-ban a Bakács-kápolna kriptájából az új Bazilika kriptájába átvittek, az esztergomi nép ruhájából ereklyéket vitt szét, birtumát is levették fejről.

Ordódy Gábor (1737—1776.) aranyozott ezüstkelyhet, pluviálét, stólát és infulát hagyományozott a templomnak.

Galgóczy János (1744—1776.) a kincstár részére ezüsből elkészíttette Evangelista szt. János és Nepomuki szt. János szobrát. Ezeket a szobrokat a napoleoni háborúk alatt beolvastották (1793.) Azonkívül Galgóczy egy nagy ezüst öröklámpát csináltatott, amelyből a káptalan 1856-ban kelyheket (5 drb.) készíttatott és 1 lámpát. A lámpából 1865-ben két füstölőt és 2 kandelábert csináltak. A kelyhekből 4 példány most is megvan.

Kussanics György (1749—1757.) rokokó kelyhe, amelyet 1750. körül Szvetkovics János nagyszombati ötvös készített, az esztergomi kincstár ékesége.

Aranyozott ezüst kehely trébelt gazdag díszítéssel. Harang alakú csészéjén 3 nagyobb kartus páros szőlőfürtöt, 3 kisebb kartus egy-egy rózsaszálat fog közre.

Kussanics életnagyságú olajfestmény képe a főszékesegyházban, a papi sekrestyéjében látható.

Kussanicsot a főkáptalan 1751. aug. 23-án utasította, hogy az egyházmegye szegény templomai részére a káptalan

költségén a galgóczi ötvös által csináltasson 12 kelyhet és a Koháry-patronátus templomai számára 3 kelyhet ezüst kupával, réztalppal; azonkívül 3 ciboriumot. Ugyanabban az évben utasítást kap, hogy a régi miseruhákat ossza el a plébániatemplomoknak s vegyen új selyem miseruhákat.

Tóth László (1749—1773.) Sz. László király hermáját csináltatta, amelyben egyideig sz. László ereklyéje őriztetett. 1793-ban hadicélokra áldozták ezt is.

Kemény László gróf (1763—1787.) fafoglalatban diszes barok ingaórát ajándékozott a kincstárnak, amely most a papok sekrestyéjében a kanonoki sekrestyébe vezető ajtó mellett áll. Az óramutató lapján Kemény grófnak címere díszlik.

Kondé Miklós (1773—1800.) végrendeletében arany mellkeresztjét hagyományozza a kincstárnak.

Szentiványi Rafael (1756—1783.) címerét viseli egy aranyozott ezüst díszpohár, amely Kohl Medárd püspök hagyatékából került a keresztény múzeumba.

Perényi Imre báró (1776—1823.) ezüstözött réz pásztorbotot hagyott az egyháznak; ez Nagyszombatban maradt.

Görgey Márton (1777—1807.) szent. István király, szent. Imre herceg és szent. László király ereklyéi számára egy 65 cm. magas ezüstözött réz ereklyetartót készíttetett. Az ereklyetartó tetején vánkoston a magyar szent. korona másolata van. Jozefinus-stillusban készült. Nepomuki szent. János ereklyéit Prágából megszerezte s egy 20 cm. magas aranyozott ezüst ereklyetartót készíttetett, amely monstrancia-alakú. Azonkívül Nepomuki szent. János képét megfestette. Ezt a képet a káptalan Nepomuki szent. János ünnepének nyolcada alatt mindig az oltárra helyezte. Görgey a régi esztergomi székesegyház romjai fölött kálváriát létesített, amelyet Rudnay Sándor primás alatt a romok eltakarítása alkalmával a szent.

Tamás-hegyre helyeztek át, ahol Benyovszky János (1807—1827.) kálváriakápolnát építtetett. Görgey összes emlékei ma is megvannak. Mária Teréziától kapott értékes miseruháját és gyűrűjét a székesfehérvári püspököknek, egyéb egyházi ingóságait a budai vikariatusnak hagyta.

Arady János (1783—1810.) ajándéka a kincstárban most is látható salzburgi kehely. A gazdag barokk díszű kehely gránátokkal és piros festett zománcképekkel ékes. A lábazon a következő zománcképek láthatók: az angyali üdvözlés, Mária látogatása, Jézus születése, Jézus körömetéltetése, Jézus az írástudók között, Jézus az olajfák hegyén. A csésze kosarán a keresztút, Krisztus föltámadása, Jézus menybemenetele, a Szentlélek eljövetele, Mária menybemenetele és Mária koronázása van ábrázolva. A talp alatt, föl erősített kerek lemezen ez a fölirat van bevésve: S: Wolfgango Episcopo, Thaumaturgo, horum locorum olim Eremicolae, nunc vicinorum quoque contra Pestem Defensori obtulit, Maximilianus Gandolphus ex Comit: de Kuenburg Archiep: et Princ: Salsb: S: Sedis Apost: Legatus etc. Anno 1680. Magassága 27 cm., augsburgi munka 1680-ból. Párja a salzburgi dóm kincstárában van. A hozzátartozó nagy paténa alsó lapján vésett rajzban Krisztus kínszenvedésének eszközei és piros festett zománcképben az utolsó vacsora. Arady gránátokkal kirakott miseruhát is ajándékozott az egyháznak, de ez már nincs meg. Drága csipkés alba, diszes gremiale, infula és misekönyv is maradt tőle.

Perényi Károly báró (1790—1819.) arannyal és selyemmel himzett és drágakövekkel kirakott fehér pluviálét hagyományozott, azonkívül egy misekönyvet.

Keglevich Zsigmond gróf (1760—1805.) a széleken és középen arannyal kivarrt

fehér casulát és pluviálét csináltatott. Ugyanilyen infula is maradt utána.

Fába Simon (1763—1801.) misekönyvet, *Luzsénszky László* (1768—1790.) kézi gyertyatartót, *Draveczy Ferenc* (1772—1802.) misekönyvet hagyományozott.

Koválik János-tól (1810—1821.) aranyozott pásztorbot, velum, tunicella, infula, alba, rochetum maradt.

Jordánszky Elek (1816—1840.) azt az aranyozott ezüst ereklyetartót csináltatta Nepomuki szt. János ereklyéje számára, amelyet a káptalan most is használ. Az ereklyetartó 33 cm. magas, monstrancia-alakú és jozefinus-stillusban készült. Ő adományozta a szenttamási kálváriának a domborműves stációképeket.

Palkovich György (1816—1836.) ajánléka egy empire asztal, amelynek márványlapján intarziás keretdísz és benne az 1828-as évszám, közepén pedig G P betűk láthatók, amelyek az adományozó nevének kezdőbetűi. Gremiale és oltárvánkos, 3 kánontábla és 6 kandeláber maradt tőle.

Miskolczy Márton (1825—1848.) hagyatékából csináltatta a káptalan a főszékesegyházban szt. Márton oltárát, amelyen szt. Márton püspök, boldog Kunigunda és Jolán márványszobrai, valamint szt. István életéből három bronz dombormű látható. Az oltár Kiss György szobrászművész munkája.

Bartakovics Béla (1830—1844.) későbbi egri érsek költségén készült a főszékesegyháznak szt. Adalbert oltára, Szt Adalbert és két angyal szobrával. Meixner János műve.

Haulik György (1825—1832.) zágrábi érsek korában megküldötte az emlékermet, amelyet a zágrábi püspökségnek érsekségi rangra emelése alkalmából veretett. (1852.)

Csáky Miklós gróf (1785—1824.) a Baráthy-keresztbe a szent kereszt, Nep. sz. János, Xav. sz. Ferenc, Borr. sz. Károly, sz. Borbála és sienai sz. Katalin

ereklyéit helyezte, miután Krisztus töviskoronájának egyik tövise 1804—1809. között belőle elveszett, midőn a kincstárat Napoleon elől Garamszentbenedekbe szállították.

Ürményi Péter (1807—1839.) után ezüst pásztorbot maradt, amelynek görbéjében Száz Mária és a bérmlás domborképei vannak. A pásztorbot most is megvan.

Majthényi Antal (1825—1856.) adománya a kincstárban most is meglevő malachittal kirakott ezüst mellkereszt, egy elefántcsontkereszt és apró ereklyetartók.

Dömötöri Németh György (1825—1863.) a templomnak két infulát, egy gremiálét, két pár keztyűt és főpapi harisnyát adott. Németh, Kopácsy és Scitovszky primások alatt a székesegyház építését vezette s a főkáptalan által 1856-ban kiadott Memoria Basilicae-hez az építésre vonatkozó adatokat szolgáltatta. Kiadta a Solemnia consecrationis E. M. S. c. füzetet 1856-ban.

Kunszt József (1836—1850.) mint kalocsai érsek a saját költségén megcsináltatta a bazilika sz. József oltárát Meixner János mesterrel.

Krautman József (1836—1855.) hagyatékából egy aranyrojtos viola miseruhát vettek teljes főpapi felszereléssel, azonkívül egy aranybrokát infulát és 3 kánontáblát.

Kemp Mihály (1845—1865.) igen sokat dolgozott a főszékesegyházi könyvtárban és a levéltárakban. A „Memoria Basilicae“ című kiadvány történeti részét ő fogalmazta. A káptalan történetére vonatkozó sok kézirat maradt utána.

Tóth Imre (1840—65.) két lilaselvem aranypaszomántos dalmatikát adott.

Durguth József (1845—1872.) aranyozott ezüst pacificalet adományozott a kincstárnak, amelyen fehér ezüst díszek látszanak. Rajta a 4 evangelista felhőn ülő domborműves alakja. A kereszt szárainak végződéseiben szt. Adalbert, szt. József és a Szentháromság képe. Bécsi ötvösmunka 1861-ből. Azonkívül

Durguth ajándéka a Bakácskápolna számára egy aranyozott ezüst gotikus monstrancia. Bécsi munka 1858-ból. E tárgyak megvannak. Két lila dalmatica is tőle való.

Majsch Jakab (1849—1871.) mise-könyvet adott 1862-ben.

Pribyla József (1841—1860.) ajándékozta azt az üvegcsillárt, amely most a káptalani tanácsteremben függ.

Krancz Alajos (1850—1860.) három karinget s Krisztus-szegének ereklyéit adta.

Bucsegh János (1850—1861.) ajándéka a főzékesegyházban, a papi sekrestyében függő Nepomuki szt. János kép.

Kantz Lázár (1855—1881.) aranyozott ezüst mellkeresztje és lánc, Lippert József műve, most is látható a kincstárban. Ő ajándékozta azt a Krisztus szenvedését ábrázoló 4 nagy képet, amelyek a téli kápolnában függenek. A képek mestere ismeretlen. Valószínűleg Rembrandt modorának egyik osztrák utánzója festette a XVIII. században. Azonkívül egy romantikus-stílus aranyozott ezüst kelyhet adott, amelyen a Jó Pásztor és szt. Antal domborképei láthatók, valamint a szenvedő és föltámadó Krisztus képei.

Szabó József (1858—1884.) arany mellkeresztje láncsal a kincstárban van. 2 fehér, 1 vörös, 1 viola miseruha, fehér pluviale, rézből szenteltvíztartó és mis-sale is van tőle.

Bubla Károly (1860—1889.) aranyozott ezüst áldoztató kelyhet adott a Bakács-kápolnának 1875-ben s egy aranykazulát a Forray—Brunswick családok címerével.

Majer István (1866—1893.) aranyozott ezüst kelyhe maradt a kincstárban.

Dankó József (1868—1889.) a kincstár történetének írója, a Bakács-kápolna történetét is megírta. Róman-stílus aranyozott ezüstkelyhe van a kincstárban. Hagyott még zöldselyem miseruhát.

Sujánszky Antal (1869—1906.) szép

mellkeresztje a kincstár értékes darabja. Sujánszky csináltatta a főzékesegyház Jézus Szíve oltárát Kiss György szobrászművésszel. Hagyott 3 miseruhát, 2 infulát.

Császka György (1870—1874.) aranyozott ezüst kelyhe, Lippert József műve, a kincstárban van.

Majthényi Adolf (1861—1871) ezüstbrokát kazulát himzett virágokkal hagyott.

Forgách Ágoston gróftól (1850—1888.) fehér selyem miseruha van, a himzett Forgách-címerrel. Fekete infulát is hagyott.

Palásthy Pál (1871—1899.) után arany mellkereszt és lánc, arany gyűrű, továbbá egy arany brokát, egy piros selyem, egy fekete, fehér, zöld és egy viola selyem bársony miseruha maradt, amelyeknek közepe sajátkezü keresztöltéses kézi munkával készült s egy fehér selyem bérmapalást, egy ezüstbrokát bérmapalást. Egyik miseruháját eladták Majláth Gusztávnak.

Márkus Gyula (1874—1893.) a szt. Józsefoltár kandelábereit csináltatta.

Blümelhuber Ferenc (1874—1915.) egy vörös szőnyeget és egy szép fehér miseruhát ajándékozott.

Boltixár József (1874—1905.) kelyhet és gyűrűt hagyott a kincstárnak, továbbá 6 miseruhát, 4 pluvialét, 4 infulát.

Lollok József (1876—1890.) mellkeresztet láncsal és igen diszes aranyozott ezüst, drágakövekkel kirakott monstranciát és az Immaculata képével himzett miseruhát hagyományozott.

Szilágyi Ferenc (1881—1907.) után aranyozott ezüst, drágaköves, zománcos kehely maradt, azonkívül 7 kazula, 3 infula.

Rajner Lajos (1886—1920.) házi oltárt; vörös, zöld, viola kazulát, fehér bérmapalástot, 4 tunicellát, aranybrokát és fehér infulát, 4 albát, 1 karinget, 1 fehér gremiálét, 3 ezüst olajtartót, turrulomot, navikulát, bugiát, tálcát, ezüst pásztorbotot és aranybrokát kazulát ha-

gyott. Aranyozott ezüst kelyhét a budapesti nunciaturának ajándékozták.

Cibulka Nándor (1888—1898.) két infulát, öt darab miseruhát, (egyike a Széchenyi és Andrássy-család cimere) 7 drb. stólát és főpapi cipőket hagyott.

Maszlaghj Ferenc (1889—1916.) mellkeresztet és kelyhet hagyott.

Pór Antal (1893—1911.) Kiss György szobrászművésszel készíttette a Bazilika előtt álló Patrona Hungariae szobrot, az oszlopesarnokban álló Nagy Lajos és Telegdy Csanád szobraikat, valamint a főoltár mellett látható gyönyörű bronz husvétii gyertyatartót. Maszlaghj Ferencel együtt csináltatta.

Cselka Nándor (1892—1897.) után aranybrokát miseruha, ezüstbrokát infula, fehér atlasz miseruha, 1 vörös és 1 fekete miseruha maradt.

Csáky Károly gróf (1898—1900.) ajándéka egy fehér atlasz miseruha és pluviale, egy szépművű ezüst koppantó, két hőmérő, egy arany szemüvegtok címerrel.

Venczel Antal (1895—1915.) Lipert József által tervezett aranyozott ezüst kelyhét a papnövelde rektorának használatára hagyta.

Bogisich Mikály (1898—1915.) kelyhet és öt darab boromei casulát adományozott, a sz. Anna templomnak ezüst tabernakulumot és kánontáblákat.

Véxinger Károly-tól (1898—1908.) piros miseruha maradt.

Jedlicska Pál (1902—1917.) ajándéka 4 miseruha, 3 infula.

Molnár János (1903—1919.) márványintarziás díszasztalt és egy álló órát ajándékozott.

Kánter Károly (1915—1920.) fehér infulát, zöld boromei kazulát, 4 drb. miseruhát, 4 karinget és teljes oltárfelszerelést hagyott.

Lollok Lénárd (1905—1923.) hagyatékából oltárszőnyeg, sok fehérnemű, két mellkereszt, 3 gyűrű, egy zománcos kehely, 5 miseruha, 2 külön stóla, 2 infula került a kincstárba.

Kohl Medárd (1900—1928.) püspök után diszes, zománcal ékes aranyozott ezüst kehely, faragott barok fakeretben értékes elefántcsont feszület, kis ezüst kehely, aranyozott ezüst pohár, 2 vörös miseruha, 2 fehér és zöld miseruha, fekete kazula és palást, hordozható oltár és bérmafelszerelés, faragott faoltár, egyházi szertartáskönyvek, vecsernyepalást, fehér ornátus két dalmatikával, 8 püspöküveg, egy fehér palást és sok fehérnemű, ezüst pásztorbot, a szt. kereszt ésa kassai vértanúk ereklyetartói, mosdótál és kanna, aranyozott ezüst ciborium, 2 füstölő és tömjéntartó, olajtartó (hármás), 3 krizmatartó, szarvalakú olajtartó, szenteltvíztartó hintővel, ostyatartó.

Andor György (1906—1914.) után 3 miseruha, 1 pluviale és 1 külön stóla maradt.

Breyer István aranyozott ezüstkelyhet ajándékozott. Tarján Oszkár műve.

Rudnay Sándor és Kopácsy József primások kincsei.

Rudnay Sándor (1819—1831.) az esztergomi bazilikát egészen a falegyenig megépíttette. Az 1822. április 23-án tartott alapkövetétel alkalmával emlékérmeket veretett. Az ezen alkalommal a primás által használt ezüst kalapács és vakolókanál a kincstárban látható. Rudnay a krypta szobrait Schroth András által készítette, a szt. István kápolnát oltárral felszerelte. Szt. István vértanu szobrát Ferenczy István, az oltárát Herzog György csinálta. Hesz Mihály festőművésznél megrendelte a főoltár képét, amely csonkán most a főszékesegyház kanonoki sekrestyéjében függ. A főkáptalani jegyzőkönyv 1831-ben szept. 23-án feljegyzi, hogy Rudnay a templomnak két ezüst érseki keresztet, két ezüst pásztorbotot, ezüst ampolnákat tálcával, két aranyozott ezüst kelyhet, egy monstranciát és a szt. mise áldozatnál használt több tárgyat ad. A jegyzőkönyvben megnevezett tárgyak ma is mind megvannak a kincstárban. Azonkívül az 1839-es, 1854-es leltárak szerint Rudnay még egy szalmából font, a budai Erzsébet-apácáktól ajándékozott miseruhát adott az egyháznak, melyet karácsonykor használtak; egy vörös bársony, bíborszínben játszó s arannyal szőtt ornátust, egy ezüst mosdókészletet, bugiát, csengetyűt és két ampolnát. A szalma-miseruha, a Rudnay-féle vörös ornátus, a bugia és a csengetyű most is megvannak.

Rudnay halála után a kincstárba került mozaikkal kirakott lapos mellkeresztje és bibornoki capuceuma.

Kopácsy József (1838—1847.) a főszékesegyház számára 8000 forintért nehéz aranyból, tarka virágokkal szőtt ornátust vett, amely két casulából, 6 dalmaticából, 4 pluviáléból áll. Károly Ambrus ornátusának pluviáléit restaurálta. Az 1862-iki leltár végén olvasható jegyzet szerint Simor János 1869-ben Kopácsynak egy ezüst brokát, aranyvirágokkal himzett casuláját helyreállíttatta. Ez a megállapítás téves. A Simor által restaurált ezüstbrokát és nehéz arannyal himzett kazula nem volt Kopácsy-é, hanem Batthyány primásé, aki azt a koronázási palásttal együtt 1798-ban az egyháznak adta. Megbízhatatlanok az 1887. leltár adatai is. Igen sok miseruhát tulajdonít Kopácsynak, amely kétségtelenül Károly Ambrusé volt. A Kopácsy-féle ornátuson kívül, amelyet az 1854. leltár megnevez, egyetlen miseruháról sem tudjuk biztosan a Kopácsy-tól való eredetét. Igen valószínű, hogy egy vörös bársony, ezüsttel himzett miseruha Kopácsy ajándéka.

Kopácsy halála után, 1848. május 27-én a főkáptalan az aznapi jegyzőkönyv szerint a magyar kormány fölszólítása alapján hadicélokra egy ezüst oltárkát, egy ezüst pásztorbotot, paténát és 2 ampolnát adott 69.5 font súlyban

és 3000 forintot. Kemp Mihálynak 1853-ban a Visitatio előmunkálata gyanánt készült följegyzései szerint Kellió Miklós pásztorbotját, két ampolnát egy paténával és csengetyűkkel, a drága ezüst baldachinumot (ezt valószínűleg oltárkának is hívták, mert az Oltáriszentség kitételekor a tabernákulum fölé helyezték) s egy ezüst lámpást ajánlott föl a káptalan a magyar kormányának a kincstár tárgyai közül.

Kopácsy ajándékozta a kincstárnak a pápai halászyűrü másolatát, amely a XVI. századból származik.

A kincstárban maradt Kopácsy pri-más 12.3 cm. hosszú és 9 cm. széles arany mellkerezte 1 kerek és 5 ovális á-jour foglalt és gyémánttal szegett ametisztkövel. Drótszemekből álló kettős aranylánc tartozik hozzá.

Kopácsy emlékét magasztalja a fő-székesegyház hatalmas kupolája — Hild József műve, Marco Casagrade reliefképei a bazilika nyugati frontján, Moralt Lajosmenyezetképe a szentélyben.

Eszterházy Imre és Csáky Miklós herceg- primások kincsei.

Eszterházy Imre primás (1725—1745.) 1729-ben ajándékozta a székes-egyháznak a kincstárban látható legnagyobb monstranciát. Magassága 94 cm. Bécsben Meichl György Gáspár ötvösmester készítette 1728-ban. Aranyozott ezüst, trébelt diszitással és drágakövekkel ékes. Lábán 5 kartusban Krisztus Urunk szenvedése lapos domberműben van ábrázolva. A lábból kinövő száron szt. Mihály arkangyal áll, amint az ördögöt lesujtja. A felsőrész 4 oszlopos oltárszerű építményt mutat drága kövekkel gazdagon megrakva. Fent a Pieta, lejjebb két ülő angyalka, az oszlopok két oldalán szt. István a koronával és szt. Imre jogarral, alul két térdelő angyal között széles ovális medailonban az utolsó vacsora. A szentségtartót ovális keret övezi. A félhold alakú lunula gyémántokkal van borítva. Az 1791-es leltár szerint Eszterházy Imre 50 éves papi jubileuma alkalmával 1738-ban Mária Teréziától arany kelyhet kapott. Ezt a kelyhet 1810-ben az esztergomi káptalan a hadikincstárnak ajánlotta fel beolvasztás végett.

1741-ben, december 31-én Mária Terézia sajátkezű levelet intéz Eszterházy hercegprimáshoz, amely szerint neki egy kelyhet és egy köpenyt küld halálából a háborús áldozatokért. Egészen biztos adataink nincsenek ennek az utóbbi kehelynek a felismeréséhez, azonban van a kincstárban egy aranyozott

ezüst barok kehely festett zománcképekkel, amely a hagyomány szerint Mária Terézia ajándéka. A kehely 1732-ben Grázban készült. Magassága 29,6 cm.

Mária Teréziától kapta Eszterházy Imre azt az ezüstbrokát, selyemmel himzett tarka virágokkal diszitett és arannyal varrt ornátust (egy kazula, 4 dalmatica, egy pluviale) amely ma a kincstár ruhatárának egyik legfőbb ékessége. Az ornátuson Mária Terézia maga is dolgozott. Simor János 1869-ben restauráltatta, egy kazulával és két paláستtal kiegészítette. Akkor az ornátust 10.000 forintba becsülték. Barkóczy visitációja szerint Eszterházy után a Mária Terézia ornátuson kívül maradt még egy fehér selyem és arannyal himzett infula, fehér s színes virágokkal himzett, arannyal szegélyezett kazula, virágokkal himzett viola miseruha, ugyanilyen zöld miseruha s egy feketeszínű szőnyeg.

Egy piros rózsákkal himzett fehér miseruha, amelyet Simor 1871-ben restauráltatott, most is felismerhető.

Csáky Miklós gróf primás (1751—1757.) halála után a királynő a Csáky által az esztergomi egyháztól felvett 10.000 frt kölcsön törlesztéseként 1758. szept. 4-én a következő egyházi felszerelést adta át az esztergomi egyháznak a boldogult primás hagyatékából:

Egy aranyvirágos fehér ornátust kazulával, 4 dalmaticával és 3 pluviálával.

Egy arany ornátust kazulával, két infulával, pluviáléval és két dalmaticával. Viola pluviálét, vörös kazulát virágokkal himezve és egy infulát. Fehér kazulát különböző színű virágokkal és egy hasonló gremiálét. Ezüst brokát kazulát. Fekete kazulát fehér virágokkal, fekete és fehér pluviálét és ugyanilyen kazulát. Arannyal himzett infulát, két pár főpapi keztyűt, 5 pár főpapi cipőt, vörös tunicellát, két albát, egy rokétumot, 10 drb arannyal és ezüsttel szőtt övet, arannyal szőtt vélumot. Tizenegy corporálét, 5 humeralét, 19 purificatoriumot, aranyszegélyes zöld szőnyeget, viola szőnyeget. Azonkívül még 1 aranyos, 1 különböző színű, két viola, egy fehér és egy fekete kazulát, fehér pluviálét különböző színű virágokkal. Hat albát, két török szőnyeget és igen sok egyházi fehérneműt. Két aranyozott ezüst kelyhet, aranyozott ezüst mosdókészletet, bugiát, osöngetyűt, két ampolnát tálcával, ezüst érseki keresztet, két ezüst ampolnát — tálcá nélkül, ezüst szenteltvizeztartót hintővel, két ezüst füstölőt navikulákkal és még egy aranyozott ezüst kisebb szentelt-

vizeztartót, ezüst pásztorbotot, olajtartókat, oltárkeresztet.

Csáky Miklósnak példátlanul gazdag hagyatéka ma már majdnem teljesen elkallódott. Alig tudunk a főszékesegyház kincstárában Csáky grófnak egyes darabjaira ismerni. Mindössze egy piros, kék és zöld virágokkal himzett, széles arany paszományú fehér miseruháját ismerjük, amelyet Simor János 1871-ben restauráltatott, azonkívül egy a közepén zöld, két szélén fehér miseruháját tarka virágokkal, egy brabanti csipkés albáját és rokétumát. Azonban gondos tanulmányozás és összehasonlítás utánbizonyára sikerülni fog Csáky Miklós hagyatékának néhány darabját még fölismerni. Egy kelyhét, ezüst mosdókészletét, két ampolnáját és 1 bugiáját 1792-ben a nevezetes ezüst baldachinumba olvasztották, amely a kincstárnak 15 darab műtárgyát elnyelte s végül maga is a háború áldozata lett, mert 1848-ban a káptalan fölajánlotta a magyar kormánynak. A Csáky-féle ezüst érseki keresztet 1799-ben a hadikincstárnak adták. (Kemp M. jegyzetei az 1854. Visitatio előkészítéséhez.)

Báró Révay Pál emléke a főszékesegyházi kincstárban.

A főszékesegyház kincstárában sokat emlegetett név báró Révay Pál, 1731—1770. esztergomi kanonok és 1753. ápr. 29-től segédpüspök. Mielőtt a látogatók a kincstárba mennek, a bazilika téli kápolnájának oltárán megcsodálják a 3 m és 25 cm hosszú 1 m 60 cm magas színezüst antipendiumot, amelynek alján látható a Révay-cimer, leveles koronából kinövő és három rózsát tartó farkas, megfelelő sisakdísszel. A cimer felett és alatt aranyozott ezüstszalagon latin fölírás: „Dicavit Deo et Ecclesiae Strigoniensi Paulus L. B. de Rewa Eppus Dibonensis Suffraganeus, Custos et Canonicus Strigoniensis. Anno MDCCLXIX. — Istennek és az esztergomi egyháznak ajánlotta báró Révay Pál dibonai püspök, segédpüspök, esztergomi örkanonok 1769.

Az antipendium hátulsó ezüstlapjai és domborúan kihajló többszörösen profilozott kerete aranyozottak. Az aranyozott alapon igen gazdag fehér-ezüst vert rokokódísz van. Három nagy kartusban trébelt domború képek láthatók. Középen az utolsó vacsora, jobbról sz. Adalbert, balról sz. Miklós püspök domborművé képe. A kartusok közt szőlő és kalász dísz. Bélyeg és mesterjegy az antipendiumon nem található.

Még két ötvösművet mutatnak a kincstárban, mint báró Révay Pál

ajándékát. Egy 1753-ban A. V. mester által készített rokokó kelyhet és egy 77 cm. magas ezüst Mária-szobrot. A kehely kétségtelenül Révay Pál ajándéka, mert lábának egyik karélyán látható a Révay cimer, a talp peremén pedig olvasható: Paulus L. B. de Rewa, Túrócensis Comes perpetuus, Protonotarius Apostolicus, E. M. Strigoniensis Custos et Canonicus, Anno 1753. consecratus in Eppum Dibonensem . . . Révay Pál báró, turóci örökös főispán, apostoli főjegyző, az esztergomi egyház örkanonokja 1753-ban dibonai püspökké szenteltetett.

A kehely lábán és csészekosarán vert művű domborképek vannak.

Révay Pál báró 1770. februárban bekövetkezett halála előtt *Szvetkovics János nagyszombati ötvösnél* hatalmas ezüst Mária-szobrot rendelt, amelyet már Tóth László kanonok végrendeleti végrehajtó fizetett ki. Szvetkovics János az 1770. május 24-én kelt nyugtája szerint a szoborkészítésnél felhasználott 36 font és 30 lat ezüstöt, a szobor aranyozására pedig 25 körmőci aranyat. Azonkívül faállványt is készített. Összes követelése 2035 forint.

Szvetkovics a nyugtában megemlíti, hogy az antipendiumért a követelését már megkapta. Tehát elárulja, hogy az ezüst antipendiumnak is ő a mestere.

A főszékesegyházban most látható Immaculata-szobor nem azonos avval

a szoborral, amelyről Szvetkovics János nyugtája szól. Mert a kincstári szobor nem aranyozott, hanem fehér-ezüst. Lábazata aranyozott réz. Stílusa nem rokokó, hanem XVI. Lajos-féle vagy József-stilus, amely nálunk csak 1780. óta ismeretes. A szobor súlya nem teszi ki harmadrészét annak a súlynak, amely Szvetkovics nyugtajában szerepel.

Azonkívül a kincstár Immaculata-szobrán világosan leolvasható az M. S.

mesterjegy, valamint a nagyszombat bélyeg 1781. évszámmal. M. S. nem lehet Joannes Szvetkovics, akinek mesterjegye Kussanics György kelyhén J. S. alakban látható, hanem esetleg Mathias Satzlaueer jegye. Révay 1770-ben meghalt, Tehát az 1781-ben készült jozefinus stílusú szobor nem lehetett az övé.

Révay nagy Mária-szobrát 1793-ban beolvasztották.

TARTALOM.

	Oldal
Kutassy János hagyatéka	1
Szent István, Imre és László esztergomi ereklyetartói	3
Magyar szent Erzsébet botja	5
Károly Ambrus primás hagyatéka	7
Várday Pál, Oláh Miklós és Verancsics Antal primások emléke . . .	11
Szelepcsényi György primás kincsei	14
Batthyány József primás emléke	17
Forgách Ferenc, Pázmány Péter, Lósy Imre és Lippay György kincsei	19
Esztergomi kanonokok emléke a székesegyházban	25
Rudnay Sándor és Kopácsy József primások kincsei	36
Eszterházy Imre és Csáky Miklós hercegprimások kincsei	38
Báró Révay Pál emléke	40
